

واریق

آلبیق تورکجه و فارسجا فرهنگي نشریه
مجله ماهانه فرهنگي فارسي و ترکی آذری

ایکینجی ایل صایی ۱ (آردیجیل صایی ۱۲)
سال دوم شماره ۱ (شماره مسلسل ۱۲)

فروردین ۱۳۵۹

VARLIQ

Monthly
PERSIAN AND TURKISH JOURNAL
2nd Year, No. 1 (Serial No. 12)
April 1980

Address: Mossadegh Ave. Bidi Str. No. 17
Tehran, Iran

قیمت ۲۰ ریال

وارلیق

آیلیق تورکجه و فارسجا فرهنگي نشریه
مجله ماهانه فرهنگي فارسي و ترکی آذری

ایکینجی ایل صایی ۱ (آردیجیل صایی ۱۲)
سال دوم شماره ۱ (شماره مسلسل ۱۲)

فروردین ۱۳۵۹

VARLIQ

Monthly
PERSIAN AND TURKISH JOURNAL
2nd Year, No. 1 (Serial No. 12)
April 1980

Address: Mossadegh Ave. Bidi Str. No. 17
Tehran, Iran

قیمت ۲۰ ریال

ایچینده کیلر

(فهرست)

صفحه

- ۱- تبریز، آدلی بیرشعر: دکتر حمید نطقی ۳
- ۲- آذربایجان ادبیات تاریخینه بیرباخیش (۱۵): دکتر جواد هیئت ۱۲
- ۳- محمدعلی خان تربیت تبریزی: محمد سردارنیا ۲۳
- ۴- آذربایجان بؤیوکلری (مہستی و اونون رباعیلری): پرفسور بیگدلی، خلیل یوسفالی ۲۴
- ۵- آتالار سؤزی-مثلر: توپالایان علی اصغر خرم ۳۵
- ۶- خلق شاعری سهند: گنجعلی صباحی ۳۶
- ۷- سهند آدلی بولود شعر: ح- مجیدزاده (ساوالان) ۴۶
- ۸- خاطره لر: ت. پیرهاشمی ۵۲
- ۹- سهند اولرمی؟ شعر: غلامحسین بیگدلی ۵۴
- ۱۰- ای سهند! شعر: ح- مجیدزاده (ساوالان) ۵۶
- ۱۱- ستارخانین تفنگی شعر: بالاش آذراوغلی ۵۸
- ۱۲- تفسیرالبیان ترکی: آیت الله عبدالله مجتهدی ۵۹
- ۱۳- اپکی شعر: س- نورآذر، غ- آب نار ۶۲
- ۱۴- کتابچیلاردا: د-ح-ن ۶۳

وارلیق

تحت نظر هیئت تحریریه

صاحب امتیاز و مدیر: دکتر جواد هیئت

محل اداره: تهران، خیابان مصدق، کوچه بیدی شماره ۱۷

۶۴۵۱۱۵ }
۷۶۱۸۳۶ } تلفن

چاپ کاویان - میدان بهارستان

وارلىق

ايلىق تور كچه و فارسجا فرهنگى نشرىه
مجله ماهانه فرهنگى فارسى و تركى آذرى

ايكینجى ايل صايبى ۱ (آردیجیل صايبى ۱۲)
سال دوم شماره ۱ (شماره مسلسل ۱۲)

فروردین ۱۳۵۹

تبریز

دكتور حميد لطفى

چترورديم صحيفه لرى بير بير،

بير دن، عافلىك

اولدوم.

التخارلا ستويتجله دولدوم.

بير تصويرده تبريزيم،

اون آلتينجى عصر ده كى حاليله،

هئج كورمه ديگيميز جلاليله،

قارشىما چيخدى!

ميدان چايى ميزدى، گورولتويلا، آخيب-گئدن

تام يئيدى كوربودن.

شهر يمين هر يانى ديواردى،

دورد سخته، دورد قاپيسى، واردى.

كوركملى مين بير بنا،

ياغلارلا، ياغچالارلا، سوسلشميش.

شهر يم، صانكى مين بير كئجه دن بير رۇيا،

او كونه رلك، عئينالى يا سؤي كنميش!

و يالئندا، بير يازى واردى،

اونخودوم كؤگسوم قاباردى،

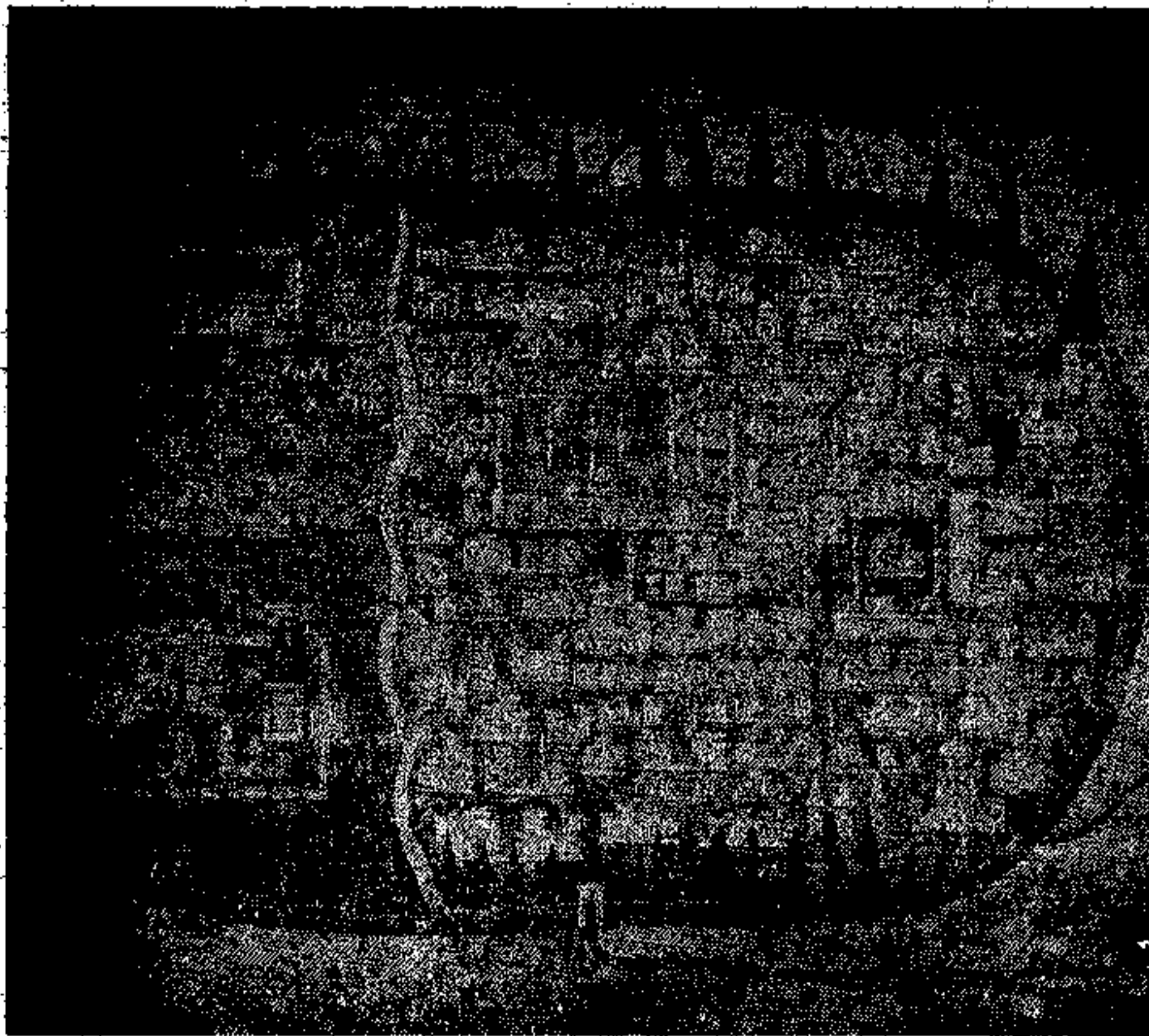
هر سؤزى مين التخاردى.

دئییردی که: عزیزیم،
دوغما تبریزیم،

اوج مین ایلدن یاد گاردی!
مثلا

عیسی مسیح دن

۷۱۴ ایل قاباق

تبریزین ۹۶ - نجی عصره عاید خریطه سی

ایکینجی «سارغون» ون جلد و تموراق

قوشونون، گلدیگیلده،

«تاروئی» یا خود «تارماکیس» آدلانان

شهریمین ایچیله،

صنعت، بیرگونش کیمی، پارلاردی.

و صونرا، نه آجی قدر:

میلاددان یئەددی عصر اولدن،

یئەددی عصر کئچەندە قەدر،

یاد ائللەرن،

خاتن اللەرن،

اھغال ولەسینە،

قارا اھللەرن،

مەل و زولەسینە

گرفتار ایدی.

اورە کلرە خەم دولدی.

تیریز یەر کور کەند اولدی

بو نا رەخما ھەر گیز

بو کولەدەدی ھەلیمیز،

اونونجی ەمبەردە

دە

تیریز،

گور کەلی، شانلی،

آدلی، صائلی،

یەر شەر دلیە کئچەدی دقتەر،

یایلادی شەرتی ھەربە، شەرقە، ھەر یشە،

و پارلادی «ائەلەنیز»...

.....

سونرا موغوللار کەلدى،

شەر خەلقى، ازماڭلا، قورباڭلا،

تەلکە نى موودولار.

قايى يا داياشمىش بلانى قوودولار.

سونرا... گەنە پارلاق گونلردى:

شەرىمىز آباڭان

و ايلخان

پايەختى مقامىنا يوكسەلدى.

غازان خاڭلار،

سلطان محمد، ابوسعید سلطانلار

زمانىندا بو ديار، چوخ شهرتلى بىر يىردى.

۸۰۰ مېن انسانلى،

ان مدنى، وارلى، قدرتلى، شانلى،

زورلى، زىنگىن، هنرلى شهردى.

بو زامانلار

بىيلانگى دا

۷۰۰۰ طلبهلى، ۴۵۰ اوستادلى،

«ربع رشيدى» آدلى،

عالى مکتب تىكىلدى.

اورادا، اورانين كتابلىغى ايچينده،

۶۰ مېن جلد كتاب واردى.

مېن لرجه عمله،

بويانا، كاغاد، پارچا غا بىر يىكىنده.

سحر-آخشام چالیشاردى.

آجى چايىن قىراغىندا،

شام غازانين چىنىنده باغىندا،

آچىلدى بۇيوك رسد خانا،

و آدى صانى يايىلدى هر يانا.

شهرىمىز شرقىن اينجىسى اولدى.

كروانسارالارى، دۇرد طرفدن گلن،

و جور به جور مال كىرن،

صايسىز كروانلارلا دولدى.

غازان خانين، مقبرىسى، مزارى،

عليشاهين مسجدى، اركى، شهرين بۇيوك بازارى،

بازادا مظفريه خانى،

و كوك مسجد، مەبدلرين ان اولوسى، كۆزلى،

بوي آتدى

شهرىمىز يىلىگىن و مدنىتىن ان اوستون نمونه سين ياراتدى.

كروانلارين توتدوغى ايز،

يىزىم قاپىمىز چاتاردى.

اونلارچا بازار، يوزلرجه كروانسارا، حمام و مسجدىمىز

مېن لرجه ائويىمىز، باغىمىز و باغچامىز باردى...
 تيمور و اولادىنىن آخىن-آخىن يورومەسى،
 و مېنەت سورگونۇدە باشلىشىن اپرىمەسى، چورومەسى،
 آرخاب-آرخا زلزەلەر و ياللار،
 و دال-دالا يېخىتىلار، استىللار،
 باھارىمىزى سولدىردى...
 بىللە جەدە دوام ائتدى تاريخىمىز،
 حادثەلەر واقعەلەرگونوموزى،
 كۆلوموزى،
 گاه غەصەيلە، گاه شادلىقلار دولدىردى،
 بىز، هم گولدىك هم آغلايدىق،
 اما هر وقت-آمانسىز ياغى دشمنىن،
 يوردوموزا قصە ائىدەلىن،
 آخردە گۈزۈن داغلايدىق.

ايل، ۱۵۰۲ اولدى.
 اۆلكە مېزىن ايگىتە، قورخماز، وقالى تهرمان اوغلى
 خطائى شاه اسماعيل

سى وئردى خەلقىن سىيىنە،
 سون وئردى شەرىن ياسىنا،
 دۇندى يوردونا اوباسىنا،
 دىللردە اولدى داستان
 پايتختىمىز،

عزيز تېرىز،
 و اۆلكەمىز،
 آذربايجان.

دىرىلدى، دىرچەلدى ايران...
 لىكن آنجاق يارىم عصر سوردى بو شان، بو شن دوران.
 ائىلرىنىن قدرىتىدن، سئوالىندىن، سورغوسوندىن

قورخان، قاچان،
 اۆزكۆكۈندىن قوبان سلطان،

يانتىداكى يالتاقلارلا،
آلچاقلارلا،

يوردلارنى ترك ائتدىلر،
واسقھاناكتىدىلر.

۱۵۷۱ دە،

يەنى دوز،

اوج يوز

ايل-پارس قومغونوندىن قاپاق،

تېرىزە رەنجىر-ايشىچى

ظلمە، آرتىق يىتەر، دىدى.

اليتە بايراق،

آزادلىق داددى.

گەرچە آج دى، سۆيىنىدى، چۈنكى آزاددى!

عشمانلى-صفوى مەۋاشى ياتقىن دان، طاعون دان اولدى بىر.

۱۵۸۵ دە ياشادىردى اۆلمە دىرىل-آنجاق اوتوز تىرىق مەن نىرا

لكن بو فىرطينادا دا چۈكمەدى اوطاغىمىز،

سۆنمەدى اوجاغىمىز!

اون يىددىنچى عصرىن يارىسىندا،

آلۇلار آراسىندا،

تازەدن جانلاندى

بو اۆلەم جەندىر.

باخىن، شەرىمىز،

گىنە نىجر ايله بوياندى.

شەرىم بو ايشىقلى چاغىندا،

بىلەپىردى ۶۰۰ مەن تېرىزىنى مەيت قوجاغىندا.

تېرىز آياقدا داغ كىمى دوروردى.

كەنە شەرقىن قلى بۇرادا ووروردى.

قارا ايلار گىنە قاپىمىزى چالدى.

۱۷۲۱ زۇلمىسى، اۆلكەمە ھاراي مالىدى.

۸۰ مەن انسان،

گىندى قوربان.

دۇردايل كىچىمدىن، كىنە شىمانلى ساۋاشى!

قان تىر، وگۈزباشى.

دۇگوش، يىغما،

استىلا...

۳۰ مەن كىشى كىچىرىدى قىلىنچەدان،

ئولور يىغىلدى طالاندى، خىرمىلار ياندى...

ئالە چۇكدوك، قارائىلىقلار بۇرۇندوك

و دوشدوك كە، تىرىز خانلىقى گىلانا باغلاندى...

بىلەجە يوزايل سۇرۇندوك.

امە، يىۋاش يىۋاش فېكرلر آيدىنلاندى.

عەرىمىزىن غولەسىندە گرچە شەرىمىزدە آز چوخ بىر شىلار باردى!

كىنە دە غولە انسانلار داردى.

اۆلكەمىزدە حاكىم اېدى تېشىدى.

راحت قاچمىشىدى!

ذلت آرتىمىشىدى.

عدالت، يادلاردان چىخىش بىر رۇيا!

آزادلىق، ۋەمدە ياشايان غنى!

مساۋات، مەشۇقە سىغماز خىيالدى.

ھىچ كېسە خانلاردان سۇرۇشماز حساب.

ياشايش، بېشىمىن اضطراب،

توقى، بىر قىزى مەخالىدى.

يەردىن بىرە سەعت چالدى!

دۇردى ياتى يالغىن آلدى.

ايگىتەر، مەردلەر، مەجەھۇدلەر

خەلقىن سىيىنە سى وئەدىلەر.

ستارخاننىن بايراغى اقلۇرىمىزى ساردى.

قلىلر ايشىق،

دېزىلر قىيىم!

ھىمىن ياغوانلار،

ھىدر ھىوغلۇلار، باقرخانلار،

و ھىف ھىف آدسىز قەرىمانلار،

حریتین اوغروندا ساواشیدیلار چالیشدیلار؛

قان تۆکوب جان وئردیلر...

بئلهجه ده عصیانلاردا،

طوفانلاردا،

میدانلاردا

قازانیلان بۆیوک ظفر،

اولدی تهراندا اگلهشن،

مفتنه ییپهن، یالان دئیهن،

تولکولرین قماریندا،

هوا

هدر!

قیییدی آخر، شیخ مجده خیانتین قارا الی.

خیابانی، شهید اولوب، آرامیزدان گئدملی.

بختیمیز یاتدی؛

اولدوزوموز باتدی.

قسمتیمیز کاپوس، اؤلوم، سورگون، قاتلی استبداددی.

وار یوخومی تالاییب، سیندیردیلار بئلیمی.

اللی دؤرد ایل بویونجا،

باغلادیلار دیلیمی.

و هئچ ده اوتانمادان،

ائلیمه بهتان دئدیلر،

دیلمه یامان دئدیلر،

وارلیغینی دان دئدیلر،

یالانا آلدان دئدیلر...

.....

لکن شهریم، او صوفسوز وحشتلردن میلکیندی

۲۹ بهمن ده،

فجر الیله،

قاراللیق

اقللردن میلکیندی.

و بیر ایل کچمه دی که،

انقلاب گونش کیمی،

قاراللیغا صون وئردی.

بیزه باهار کئتردی.

کئنه، امید بوداغی غنچه لندی گول آچدی،

کئنه گوزل تبریزیم سؤزه گلندی دیل آچدی.

تهران فروردین ۱۳۵۹

یو شعر ی باکی دا چیخان آذربایجان «بیلک» جمعیتین آیلق علمی-کوتله وی /

ژورنالی «علم و حیات» ۱۹۷۹-ایلین ۹-نجی صایه سی ووقله دیگیمده بیزدن بیزه

قارشیلاشدیم تبریزین ۱۶-نجی عصره عاید بیر خریطه سی و شهریمیزین تاریخی حقیقده

یازیلیمش مقاله نین وئردیگی انطباعلا یازدیم. ۵۱-نجی مصراعدا آدی کئچن شخصیت

بیلدیگیمیز کیمی ائلدنیز یا خود ایلدگز ایتایگلر و صونرالار پهلوانلار دئیلن ائلدنیزلی لر

سلسله سین قوروجوسی در، بو ذات ۸۶۵ هجری (۱۱۷۲ میلادی) ده وفات ائتمیشدیر.

آذربایجان ادبیات تاریخینه بیر باخیش

(۱۰)

یازان: دکتر جواد هیشت

۲۰- اینجی عصرده آذربایجان ادبیات تاریخینی شمالدا و جنوبدا آیری آیری مطالعه اتمک لازیمدیر

۱- ۲۰- اینجی عصر شمالی آذربایجاندا فرهنگ و مدنیت باخیمیندان ترقی و غربی لشمه دؤریدیر.

بو عصرده کی ادبیاتی ایکی دؤره یه آیرماق لازیمدیر: ۱- بیرینجی می شوروی رژیمیندن قاباخکی دؤره یعنی بو عصرین باشیندان ۱۹۲۰ یه قدر اولان ادبیات.

۲- ایکنجی دؤرسوویت حکومتی آذربایجاندا ایش باشینا کئچدیکن صونرا عمله کلن ادبیات و یا سوویت ادبیاتی.

بیرینجی دؤره ادبیاتی ۱۹۰۵ دن صونرا یعنی روسیا بیرینجی انقلابیندان صونرا، یعنی بیر خیز و انکشاف قابیش و ۱۹۱۸ ده تشکیل تاپان و ۱۹۲۰ یه قدر دوام ائدن مساوات حکومتی زمانیندا دوام ائتمیشدیر. ۱۹۰۵ دن اولکی ایللر ادبی جریانلار ۱۹- اینجی عصرین صون ایللرینده کی جریانلارین دوامی اولموشدور.

۱- بیرینجی دؤره (۱۹۲۰-۱۹۰۵):

۱۹۰۵ ده روسیه ژاپونلار شکیست یئدیکن صونرا روسیه ده اولان انقلابین نتیجه سینده تزار رژیمین تضييق و خفقانی موقت بیر زمان ایچون خفیفله دی. بو صیرا دا آذری جمعیتی نین اجتماعی و اقتصادی بنیه سینه تجارت و صنایع کاپیتالیزمی انکشاف

اڭمیش و پاگوشت صنایعینده آذری سرمایه‌سی مهم بیریشغال ائتمیشدی. مهم بیر قسیمی روس مدرسه‌لرینده و بیر قسیمی‌دا استانبول‌دا تحصیل ائتمیش و غرب فرهنگ و مدنیتینده آشنا اولموش منور و مترقی گنجلر، آذری بورژوازی‌سی و زنگین‌لری‌نین کسکینه آذری تورک و مسلمان جمعیتی‌نین باشینا کچیپ اونو قیصا بیر زماندا تشکیلاتلاندیردیلار. خیرییه جمعیتلری و تدریس دیلی تورکجه اولان مدرسه‌لر تور دولاره، مطبعه‌لر، روزنامه‌لر و مجله‌لر تاسیس ائتدیله.

بو فعالیت‌لرین مهم مرکزی پاکی ایدی ۱۸۸۷ ده ایلك دفعه اولاراق معلم حبیب محمود بیگین تشبیه (اقدام ایله) آچیلان روس-مسلمان مکتبینه ۲۷ محصل واریدی. ۱۹۱۳ ده اصول جدید دئیلن اروپا سیستمی مکتبلرین ضایعی پاکیناه دوققوز اچیلیمیشدی. آیریجا ۸ روس-تورک قیز مکتبی ده آچیلیمیشدی. مکتبلر ده آنادیلی مهم درس لر صیراسینا کتچیمیشدی. ایلك تورکجه الفبا درسی کتابی (وطن دیلی) ۱۹۱۰ دا بوراخیلمیشدی. بئنی نسله آخوندزاده، واقف و سید عظیمین اثرلریندن نمونه‌لر وئریلیردی.

تازا ائسمگه باشلایان آزادلیق هوا سیندا هر کس سیاستله علاقه‌لیر و غزته و ژورنال (مجله) اوخوماغا باشلادی. آز بیر زمان اچری سینده مختلف غزت و مجله‌لر چپخدی و هر بیر ییر عده مشوراری اؤز اطرافینا توپلاماغا موفق اولدی. بو دؤرده بیر طرفدن روس حاکمیتی و تحکیمی، دیگر طرفدن تزار دستگاهی‌نین حمایه ائدیگی مسیحی اقلیتلر ده کی ترقی و تکامل و بو وضعین مسلمان آذری‌لرین منفعتلرینی تهدید ائتمه‌سی آذری تورک‌لری‌نین تمام طبقاتیندا بیر اویانما وجوده کتیرمیشدی. بو وضعیت ۱۹۰۵ ده تزار حکومتی تحریکیله ارمنی‌لرین پاکی یا هجوم و قیر قینیندان صورداها دا شدتلندی. ۱۹-اینجی عصرده میرزا فتحعلی آخوندزاده و خلف‌لری غرب مدنیتی تاثیر آلتیندا اسکی پاشاییش قلقلی سین و ایران فرهنگینی نفوذونو آزادان آپارماغا چالیشدیلار، لکن بو دؤرده یالنیز ایران تاثیرلرینه و ارتجاع عنصرلارینا قارشى ده گیل روس فرهنگینی و روس کاپیتالیزمینی‌نین تحکیمونه و دیگر مسیحی عنصرلرین رقابتینه قارشى دا تشکیلاتلارماق، آذری تورک‌لرین مشکل بیر قوت حالینه کتیرمک و دیگر تورک‌لرله مشترک مستقل بیر فرهنگ یاراتماق ایستدین شعورلو بیر بورژوازی‌نین فعالیتی گؤزه چار بیردی. کریهده اسماعیل قاسیمیرالی‌نین چپخاردیشی ترجمان غزته‌سی‌نین شعاری اولان (دیله، فکرده، ایشده بیرلیک) دستور و بوتون تورک اولکه‌لرینده اولدوغو کیمی آذربایجاندا بیر چوق کتبلرین توجهینی تورکیه‌یه جلب ائتمیشدی؛ لکن آذری تورک‌لرینده عصر لرجه حاکم اولان شیعه-ایران تاثیر ایله ایرانا نسبت علاقه حسی آزادان گشمه میشدی. بوندان باشقا اسلام عالمینده فکر وایش بیرلیگی ده مخصوصاً سید جمال الدین اسدآبادی‌نین انقلابی جریانی‌نین تاثیریه بو بئنی نسلده موجود ایدی.

لكن بوتمايل وعلاقه لره رغماً، ايراندا قاجارلارين، توركيه ده عبدالحميد بن مستبد و مرتجع اداره لري آذري گنجليگي ايچون اميد و تريجي ده گيلدي. ۱۹۰۸ ده توركيه ده مشروطه انقلابي و مخصوصاً بالكان حريندن صونرا قوتلنه ن ملّيت چيليك و آزادليق جريانلاري آذري گنجلريني بني دن توركيه ده متوجه ائتيدي. وضعيتين بوشكلده انكشافينا احمد آقا اوغلو و علي بيگ حسين زاده و اونلارين همفكر ايولداسلاري دا يارديم ائتيديلر. احمد آقا اوغلو فرانسه ده تحصيل ائتميش و پاريسته ژون تورك (Jeune turc) دئيلن عثمانلي انقلابچي لار يلا ياخيندان تائيش اولموشدي.

علي بيگ حسين زاده استانبولدا طب فاكولته سيني بيتيرميش و تورك يونان حرينه شركت ائتميشدي. علي بيگ حسين زاده احمد آقا اوغلو ايله برابر ۱۹۰۵ تموز آيندا حيات غزته سيني چيخارماغا باشلاديلار. غزته حاجي زين العابدين تقى يفين مادي يارديمي و علي مردان بيگ توپچي باشي نين مديريت ايله ايشه باشلادي و آزير زماندا بير عده منوري اطرافينا توپلادي. عمري قيصا اولان حيات غزته سي باغلانينجا احمد آقا اوغلو عيسي بيگ آشور بيگلي نين سوليله ارشاد غزتي ني و علي بيگ حسين زاده ده ۱۹۰۶ دا فيوضات مجله سيني چيخارديلار.

ارشادين اطرافيندا توپلانانلار آراسيندا محمد امين رسول زاده، دكتور يمان نريمانوف (صونرادان شوروي زمانيندا آذربايجان رئيس جمهوري اولموشدور) عزيز بيگ حاجي بيگ اوف (مشهور كومپوزيتور) كيمي شخصيتلر وار ايدى. فيوضاتچي لاردا احمد كمال، صبرى عيوض، زردابي، محمد هادي، شامل جليل زاده كيمي توركيه چيليك طرفدارلاريني اطرافيندا توپلاميشديلار. بونلاردان باشقا ۱۹۰۶ دا جليل محمد قلي زاده طرفيندن هلا نصر الدين چيخماغا باشلادي، ملا نصر الدين آذربايجان مفكوره سيني منيعه سيش و خلقين ديليله يازيلان طنز و هجو غزتي اولوب ديگر غزته و مجله لردن چوق-چوق داها نفوذلو و اوزون عمرلي اولموش و آذربايجاندا سواي ايران، توركيه و ديگر ياخين شرق اولكه لرينده ده اوخونوردى.

فيوضات و فيوضاتچيلار: دكتور علي بيگ حسين زاده طرفيندن نشر ائديلن فيوضات مجله سي آذري ادبياتي نين تكامل تاريخينده درين بير ايز بوراخميشدير. علي بيگ حسين زاده بؤيوك بير شاعر اولماديغي حالدا حقيقي بير هنرمند ايدى، توركيه شاعرلريندن عبدالحق حامد و توفيق فكرتسه و استانبول لهجه سينه حيرانيدي و بو لهجه ني قفقاز توركلري آراسيندا ادبي لهجه اولاراق يايماق ويثني آذري ادبياتي ني بو لهجه اوزه رينه قورماق ايستيردي.

فيوضات جريائينا صونرادان محمد هادي، حسين جاويد كيمي ايده آليست و ملّيتچي شاعر لرده قاتيلديلار.

فیوضات جریانی تورکیه ادبیاتی تاثیریله شعرده وجوده کتیردیگی تازیقلارلا کلاسیک ادبیاتین نفوذونا قلعی بیر ضربه واردی. ایدیه تولوژی یاخیمدان تورکلوک، اسلام و غربلی لشمک پرنسیپلرینه باغلیدی و اسلام اعتقادلی، فرنگک فکری و اوروپا قیانتلی اولماغی تبلیغ ائدیردی.

بومجلهده شکسپیر، شیلرین ائولریندن ترجمه لر، بویوک روس یازیچیسی تولستوی و بویوک عالم متدلیقون حیات و فعالیتینه حصر اولونموش مقاله لر چیخیردی. عین حالدا مصر، ایران و بوتون مسلمان مملکتلرده کی منور، روحانیلر، مدرسه لر حقیقته معلومات وئرلیردی بوژورنال (مجله) ۱۹۰۶ نوامبریتدان ۱۹۰۷ اکتبرونا قدر ۳۲ نمره چیخیش و مونرا باعلا لمیشدیر.

فیوضات جریانی آذری ادبیاتینا یئنی بیر نهجه، شعر و ایدیه تولوژی کتیردیگی حالدا اونون فعالیتی منور طبقه نین محدود بیر زمره سینده منحصر قالدی و کنیش خلق طبقه لری آراسینا یاییلا مادی.

آخوندزاده مکتبی. آخوندزاده مکتبینه صادق قالان بویوک خلق زومره سی مخصوصاً نشر نوع لرینده یئنی تاتر، رومان و کیچیک حکایه یازماقدا اون دوققوزینجی عصر دن بری گان عنعنه یی تعقیب ائدیله ر؛ و خلق حیات و معیشتیدن آلیشمیش موضوعلاری خلق دیلیله یازماقدا اصرار ائیله دیله ر.

بونلاردیل مسئله سینده فیوضاتچیلار شدتله هجوم ائدیله دیله ر. اونلارین عقیده سینده گوره عثمانلی لهجه سی پابانجی (اجنبی) کلمه لر ایله دولو مصنوعی و آغیر بیر دیلیدی و آذری خلقی تورک اولماقلا برابر بودیل ایله یازیلان شعر و متنلری آنلیامازدی؛ بونون ایچون آخوندزاده نین آجدیغی یولدا دوام ائتمک و یئنی آذری ادبیاتی نی خلق دیلی اوزه رینه قورماق لازیمدی. البته بو تنقیدلر دوغرو اییدی لکن اوزامانکی آذری تورکجه سی ده ادبی شکلده یازیلاندا خلق تورکجه سیندن آرتیق فارسجا یا بنزه یین قاریشیق ییردیل اییدی؛ بونونلا بئله فیوضاتچیلاردا گئدگنده داها ساده و تمیز تورکجه ایله یازماغا باشلا دیلار چونکه بوزامانلار (۱۹۱۸-۱۹۱۲) تورکیه ده ده دیلده و ادبیاتدا ملی لشدیرمه جریانی قوتلنمیشدی.

آخوندزاده مکتبینی تعقیب ائدیلردن دکتر نریمان نریمانوف، جلیل محمد

۱- دکتر نریمان نریمانوف بهادر و صونا آدلی اثریله آذری ادبیاتی نین ایلك مهم رومانى نی یازمیش، بوندان باشقا نادرشاهین رومانى و مکتب ایچون آنادیلینده کتابین مولفی دیر. شوروی رژیمینده ده آذربایجانین ایلك جمهور رئیسى اولموشدور. مسزاری مسکودا قهریل میداندا اون ایکی سوویت بویوک لری آراسیندا دیر.

قلیزاده و سلطان مجیدغنی زاده و تاتر ادبیاتی ساحه سینده نجف بیگ وزیرلی و عبدالرحیم بیگ حق و لوردی بودورده ده فعالیتلرینه دوام ائتمیشلر و خلق اوزره رینده فیوضاتی لاردان داها چوق موثر اولموشلار.

بودورده آذربایجان تاتر صحنه سینده چوق قیعتلی آرتیستلر چیخیش و عزیز حاجی بیگ اوف کیمی کومپوزیتور یتیشمیشدیر. عزیز حاجی بیگ الفون بستمه لیه دیگی اوپرا و اوپرتلر (آرشیق مال آلان) و (او اولماسین بو اولسون) یالینز آذربایجاندا ده گیل بلکه بوتون قفقاز و حتی روسیه ده بؤیوک رغبت کؤرموش و بئله جه ده آذربایجان ملی موسیقی سی نین تملی قویولموشدیر.

ره آلیم: ۱ - انقلابی ساتیراویومور (طنز و هجو): ۱۹۰۵ انقلابیندان صونرا آذربایجان ادبیاتیندا مضمون و کیفیت جه بؤیوک ده گیشیکلیک عمله کلدی. شاعر و ادیبلر معیشت موضوعلاریندان اجتماعی-سیاسی موضوعلارا کئچدیلر و کونون ضروری مسئله لريله، حاضرکی سیاستله، فعله و کئندلی حرکتیله یاشاماغا باشلادیلار. بیر طرفدن کهنه دنیانی، بئوره سیندن لاخلامیش اولان فتودال مناسبتلری پیغیب داغیتماق، او بیر طرفدن قورتولوش (نجات)، انکشاف، یئنی حیات ایچون پلان و پروگرام و ثرمک وظیفه سینى قارشیسینا قویاران، ادبیاتچیلار کؤتله یه مراجعت ائدیلسر، اونون منافعینی افاده ائتمکجه چالیشیردیلار. اوللار اثرلریندن باشقا عملی ایشلری، اجتماعی فعالیتلريله ده مبارزه ده اشتراک ائدیردیلر، ج. محمد قلیزاده، ع. صایر، م. سعید اوردوبادی و ع. حق و لوردی یف یازیجی اولماقلا برابر مشهور خلق معلمی، بؤیوک مطبوعات خادملری ایدیلر. بو زمان ادبیاتین باشلیجا موضوعو معاصر جمعیتین یاشایشی ایدی ته عاشقانه خلق انسانه لری و نه ده تاریخی قهرمانلیق داستانلاری. بیرینجی دفعه اولراق ادبیاتدا فعله نین حیاتی عکس ائدیردی.

اکینجی نین وحشی جه سینده استثمارى و خوقوسوزلوغو، کهنه دنیانین ظاهر اکمدیلاری، اصلینده ایسه قاجه لرى بوتون دهشتی ایله قلمه آلینیردی. ره آلیست یازیچیلار یاجاردیقجا یئنی حرکتا اشتراک ائتمکجه چالیشیردیلار. ره آلیم بو دؤره ده باشلیجا استقامت و ثرن اسلوب اولموشدی.

بو دؤره ده کی ره آلیم ۱۹-اینجی عصردن فرقلی ایدی. بو زمان آمان سیز تنقید و افشا ایله برابر ساقیوا چوق یوکسک سوبیه قالدیمیشدی و یازیچیلاردا بوسکه عمومی بیر میل ظهور ائتمیشدی. ادیبلر خلقی ساتیرا ایله یالینز گولدورمکجه کفایتلنمیر بلکه اونلاری اویاتماق ایسته بیر دیلر.

یونسدان باشقا بو عصرین ره آلیست لرینده گولوش ایله ناشی گوز یاشلاری نین، غضب ایله مرحمتین، سوینج ایله کدرین، کسگین ساتیرا ایله حزین لیریکانین یاناشی انکشاف

اڭتىدىكى گوروڭكە، آذرى ادبىياتى نىن. ان گۈزۈل خصوصىيەتلىرىدىن بىرى اولان اومالىزۇم (السان پرورلىك) بويول ايىلە اۋزوتو گۈستىرىدى. مىنىڭلار (ھىرمىندلر) اجتماعى خىستە ليىكلرى (مىزىلرى) گۈستىرەك، استىمارچىلارنى طفىلى ومىرتىچىلرى افشا ئىدەك اونلارنى داخلى، معنوى نقص و بوشلوقلارنى كۈلۈر و عىنى حالدا آشاغى طبىقەلرىن حالىنا آغلايىر دىلار، ساتىرا فىلسفى سۈيەيە قالدېرىلمىشىدى.

رە. آلىزمىن بىواساس جەھتلىرىن **جلىل محمد قلىزادە، عبد الرحىم بىك حقوردى** اف وشاعرىلىك **اكبر صابرىن** يارادىچىلىقىدا مىن درجەيەكسىك بىر سۈيەيە چىخىشىدى بىواج شىخىست ۲۰- ايتىجى ھىردە شوروى رۇمىنە قدر و حتى بىر درجەيەك شوروى انقلابىدىن مىنراكى آذرى ادبىياتىدا داخلى ان بۈيۈك سىمالار دىر، دۇرون بوتون اجتماعى- مىاسى خادىلەر و مىنىلەلرى بوللارنى مىنىت آيناسىندا عىكى اولونىشىدور.

مىلانىسرىلدىن مىجەسى اطرافىندا توپلانان يازىچىلار، بىمى مۇلقىر قىرانسە بۈيۈك انقلابىدا زمىنە خاھىرلايان آنسىكلوپىدىستلەرە بىزە تىرلر. حىقىقتا بو يازىچىلار آذرى خلقى ايجون اوقىدان دا آرتىقىنى ايلما ائىمىشلر. اساساً ۱۹۰۵ دىن ۱۹۲۰ يەقدىر اولان دۇرى مزاج وساتىرىك ادبىياتىن آلتىن دۇرى (دوران طلائى) آدلاندىرا بىلىرىك. بىدۇرەدە آذربايجاندا بىر چوخ طنز و ھىجو مىجلە و روزنامەلرى بوراخىلىرىدى كە او مىجلە دن مىلانىسرىلدىن دن باشقا، طوطى، زىبور، كىشكول، مولات، مىشل، مەھلى، لك لك وشىپورى سايايىلەرىك.

مىلانىسرىلدىن بىخت اڭتىدىكى مىنىلەلەر تىكچە آذربايجانى علاقەلندىرەن مىنىلەلر اولمايىپ بوتون اورتا شرق واسلام مىلىكلرىنى علاقەدار ائىدن مىنىلەلر اولدوغى ايجون تور كىچە دانىشپان ھىر اۋلكەدە بو مىجلە اوخوتور و علاقە ايلە تىقىپ ائىلىرىدى. بو مىجلە نىن يازىچىلارنى بوتون يارادىچىلىقلارنى بويونچا «دۈزە دۈز، اكرى يە اكرى» دىمىشلر و زور باقى و ھىسىزلىكلە مەرزە آھارمىشلار.

جلىل محمد قلىزادە (۱۸۶۸-۱۹۳۲). جلىل محمد قلىزادە آذربايجان ادبىياتىدا بىنى بىر مەكتەب و حتى بىنى بىر جىغىر آچمىش بىر يازىچى دىر. ۱۸۶۸ دە تىخىواندا دوغولموش و ۱۸۸۸ دە مەلم مەكتىپىدىن ماذون اولاراتى اون ايل مەلملىك ائىمىشىدىر. ۱۹۰۴ دە شرقى روس غزىتىدە مىررلىكە باشلامىش و ۱۹۰۶ نىن آورىل آينىدا مىشھور مىلانىسرىلدىن مىجلەسىنى ئىشرا ائىمىش و ۲۵ ايل اونون رداكتورو اولموشدور. اولاكىچىك ھىكايەلرە (پوچتا قوطوسو) يازىچىلىق ھاياتىدا باشلامىش مىنرا ان مەم اثرلرى، اۋنلار، آنامىن كىتابى و داناباش كىندى نىن مەكتىپىنى يازمىشىدىر. جلىل بىك اثرلرى نىن موضوعلارنى مىناسر ھاياتدان، جانلى ائىل مىشىتىدىن آلمىشىدىر. تارىخى موضوعلاردا بىر دانا دا اثر يازمامىشىدىر. بۈيۈك مىشھادە قدرتى اولان بو حىقىقت ھىست

ادىب ئوزخلقى ئىن ياشايشىنى ياخشى بىلىردى. اوھمىشە خلىق ايچىندە ياشامىش، خلقىن سوپىچ وكدىرلىك، عادت و غىنەلىرىلە بۇيۇموشدى. اونون ايلك بۇيۇك معلمى خلىق ايدى؛ هم مبارزە قدرتىنى هم دە الهامىنى خلىق دن آلىردى؛ اونىڭ گۇرەدە خلىق چىلىق اثرلىرى ئىن هم مضمونوھم دە شكىلدە باشلىجا خصوصىت دىر. محمد قلىزادە نمايشنامە نويس (دراماتورق) اولاراق **اۋلۇلر و آنامىن كىتابى** اثرلىرىلە مشهور اولموشدىر. اون ايل آرا ايلە يازىلان بو اثرلرىن بىرىنچى سى كھنە حيات، ايكىنچى سى انقلابدان اولكى تازە حياتا حصر اولونموشدور.

اۋلۇلر اثرىندە اسكى اعتقاد و اجتماعى مناسىتلر و جھالت نتيجه سىندە شعور سوز بىر كوتلە يە چويرىلمىش عوام، نادان جماعتى گۇستەرىر. فىرىلداقچىلار مذهب آدىنا بو عواملارنى جانينا دالاشمىشلار؛ استمارچى لار اونلارنى امە كلىرىنى استمارا ئىدىر. اوستە لىك اونلار آغالىق ئىدىر دىلر.

شىخ نصرالە مذهبى، قولدورلوك تىنكىنە چويرمىشىدىر. خراسان دان آراس قىراغىنا، نىنجوانا قدر شىر و كىندلىرى گۇير، «معجز» گۇستىرىپ سۇزدە حضرت محمد امتىنە خدمت ئىدىر، بو «معجز» لرى گۇرەن يوخدوراما اينانماغا داكىمسە حقلى ئىلىدىر. شىخ نصرالە قىرستاندا اھالى دن «دىرىلمە سىنى ايسىتە دىكىنيز اۋلۇلرىنى زىن آدلارنى وئرىن» سىاھە (لىست) ايسىتە يندە چوخلارى سوسور. كنارا چكىلىر. بونون معناسىنى مولف كىشلى اسكندرىن دىلىلە بيان ئىدىر: «آما زمانىكە رجعت مسئلەسى اورتالىغا قويولدى و شىخ نصرالە اۋلۇلرىن دىرىلمەك اختىيارىنى قويدوسىزىن قاباغىنىزا راضى اولمادىنيز اۋلن قارداشلارى نىزىن، باجىلارى نىزىن و عورت ساوشاق لارى نىزىن دىرىلمە كىنە! نىيە؟ نىيە راضى اولمادى نىز. اوندان اۋتروكە آروادلارى نىزى يومروق آلتىندا اۋلدورموشسونوز، اوندان اۋتروكە قارداشلارنى نىزىن آروادىنى آلمىسىنيز اوندان اۋتروكە اۋلن دوستلارى نىزىن يتىملرى ئىن مالىنى يىمىش سىنيز. راضى اولمادىنيز كە دىرىلىپ كلىسىلر و سىزىن عمل لرى نىزى گۇروب دئىسىلر: توف سىزىن اوزونوزە!»

كىشلى اسكندر و شىخ نصرالە بىر- بىرىلە دوروشان ايكى جېھەدىر. بىر بىنچى سى خلقىن حقيقت حسىنى افادە ائدەن بىلۇل دىوانە (دانندە) تىپلى هم سرخوش و هم آيىق-صايىق بىر آدامدىر؛ ايكىنچى سى ايسە فىرىلداقچى و طفىلى زمرە ئىن نمايندە سىدىر. اسكندر اخلاقىزلىق شعور سوزلوق اوجوندان شراپا توتولمامىشىدىر بلكە ھىچ دە شراب دوشگونو دئىلىدىر. يالىنز اجتماعى فاجىەلرى گۇروب تاثر و نون شىدتىندەن و اۋز وئدە مقاومت قدرتى گۇرەمە دىكىندەن بو وضعىتە دوشموشدىر. جليل محمد قلىزادە تصادقى اولاراق ملانصرالدىن تىخلصىنى سىچمە مىشىدىر.

اسلام فرھنگىندە **ملانصرالدىن و بىلۇل دانندە** اۋزلىرىنى دىلىكە ووراراق

اورە كلىرىندەكى نى دىئەگە يول تاپمىشلار. ھاكىملار بو آدمالارى دلى صائىب سۆزلىرىنە
اهمىت وئىرمىدىلار. بىللە ليكلە دۆلت دايىرەلىرىندىن تووولموش اولان حقيقت بو «ديوانە» لىر
واسطە سىلە ياشادى و يىراز دا رونق تاپدى. اذىپىن اولولار پىيىسىندە شىجدىگى قهرمان،
كشلى اسكندر، قسماً بو افسانەوى شىخصىتلىرىن رولونو اوينامىشىدىر.

اولولار اثرىندە اذىپ، اسكندرىن دىلىلە اۆز وطنداشلارىنى اويانماغا چاغىرىر.

دانا باش كندى نىن مەكتىبى آدلى اثرىندە معارف مسئلەسىنى و خەلقىن آيدىنلانما
ضرورتىنى اورتايسا قويور، بورادا باش وئىرنىن حادثەلىرى شىخ نصرالەنىن معجزەلىرىندىن
صوئرا دىر، شىخ نصرالە بو كندە بىي آبرو اولوب كىتىش و اونون يىرىنە معلم حسنوف
كلمىشىدىر. حسنوف خەلق طرفىندىن ياخشى قارشىلانمىر مەخصوصاً چار (تزار) مامورلارى
لباسىندا كلىدىگى ايچون خەلق اونىدان اوركوب قاچىر. بوتون چتىن ليكلر و آنلاشىلماز
ليقلارا رغماً حسنوف دانا باش كندىندە مەكتەپ تەشكىلەنە موفق اولور.

آنامىن كىتابى نداكى احوالات و حادثەلىرى نىچە ايدىل اولولر و دانا باش كندى نىن
مەكتىبى ندىن صوئرا دىر. بورادا حياتى تصوير اولونان منور عائلە، عبدالعظيم كىشى نىن
عائلەسىدىر.

حادثەلىرى ۱۹۰۵ انقلابىندىن صوئراكى بورژوا مدنىتى نفوذى دۇرۇتە عائد دىر.
زهر ايتىگىمىن اوچ اوغلو و بىر قىزى واردىر. بۇيوك اوغلو رستم بىك پىطرزبورگدا
اوخوموش و دانىشاندا روس سۆزلىرىنى ايشلەدىن بىر منوردىر. اورتانجيل اوغلو ميوزا
محمد على نجفدە تەحصىل آلمىش و هميشە فارس كلمەلىرىنى سۆزلىرىنە قاتان مسلمان
منورىدىر و ايران تربىەسى طرفدارىدىر.

ايشى الهيات تدرىسى دىر. كىچىك اوغلو **صمد واحد** استانبول دا ادبيات فاكولتەسىنى
پىتيرمىش و هميشە عثمانلى لهجەسىلە دانىشان بىرتور كچى دىر و عثمانلى تربىەسى طرفدارىدىر
و شعر يازماقلا مشغول دۇر. بو اوچ قردەشلىن يگانه باجىسى گل بهار، آنا و قردەشلىرىنى
سئوھن ساوادلى، عصمتلى و كماللى بىر آذرى قىزىدىر. زهرا يىگىم دە حقيقتى بىر آنادىر،
بالالارى نىن ھامىسىنى عىنى مەحبەتلە سئو وىروا و نلارلىن بىر بىرى ايچون اورەگى بىرتىكە دىر.
رستم بىك جمعيت خىرىيەنىن باشىدىر و قودشلىرى و خانىمى زىبور خانم دا بو جمعيتىن
جەلسەلىرىنە اشتراك ائدىرلر. بونلار مەكتەپ برنامەسى و آجالارلىن عرىضەسى و الهيات
درسلىرى بارەسىندە مذاكرە ائدىرلر. بو اثردە عوام ايلە اوخوموشلار، رعيت ايلە
حكومت و آشاغى كوتلەلىر ايلە امتىيازلىلار آراسىنداكى تضادلار تصوير ائدىلەرەك آچىغا
چىقارىلمىشىدىر.

۲۰- اينىجى عصرىن ايلك ايگىرمى ايللىرىندە آذربايجاندا.

اوچ مەھم جريان وار ايدى بو جريانلار يىرلى اولماقلا برابر خارجى عامل ئردە

اوزمانلاردا تائير سيزده گيلدي. بونلاردان بيرى قديملردن قالان و گشت گنده ضعيفله ين فارس-اسلام تائيرى و يا ايران تائيرى ايدى. ايکينجى سى مليت چيليك و تورکچولوك جريانى ايدى بوجريان ۱۹۰۸ ده تورکيه ده واقع اولان انقلابدان صونرا شدتلىش و بير چوخلارى نين توجهينى تورکيه يه جلب ائتميشدى. اوچونجوسى چار روسياسينى تقليد ائدن، روسلاشما و اوروپالى لاشما جريانى ايدى.

آنامين كتابينداكى تىپلر هر بيرى بو جريانلارى تمثيل ائدن آدمالاردير. محمد على بيرينجى جريانى، صمدواحد ايکينجى جريانى و رستم بيگ ده اوچونجى جريانى تمثيل ائتمکده دير. بومختلف و ضد جريانلار قارداشلار آراسيندا اختلاف و آيريليق صالميشدير. وطنى تمثيل ائدن آنا زهرا بيگيم، اوغوللارى آراسيندا گوردوگو بو اختلافدان اضطراب چکير، هيچانا دوشور. او اوزونوايتيرير، نه ائده جگينى بيلمير. رستم بيگ آنامى نين تلاشينى گورونجه اونو بئله پاشا صالير: آنا نه قدر کى بيز، اوخودوغوموز کتابلاريميزا اينانيريق بيز نئجه مهربان يولا گنده بيله ريک.

جليل محمد قليزاده بو آدمالارين پرستش ائديکلرى يابانجى تائيرلى کتابلارينا قارشى آنامين بويوك کتابى نى قويور. آنانين کتابى **وطن کتابى** دير؛ وطنين تميز و مقدس قانونلارى، خلقين مين ايلک فکر و دويغولارى دير. بو ائله بير کتابدير کى بوتون بالالارين، وطن اولادى نين آدى بورادا يازيلميشدير. زهرا بيگيم هميشه بونا باخاراق تسلى تاپير؛ اولادلارى حقينده هر بير شيرين و عزيز خاطره نى بو کتابدا تاپير.

«آنامين کتابى» ندا خلقين طالعى مسئله سى گنیش معنى دايئر آلميشدير. يالينزمعشت مسئله سى و صاف دويغولار دگيل، عصرين بويوك مسئله لرى ايره لى سورولموشدور. آنامين كتابيندا زحمتکش خلقين نماينده لرى، جماعتين ان آشاغى طبقه سيندن اولان آدمالار صاف و صميمى دويغولاريله تصوير ائديلميشدير.

اديبه گوره، قورتولوش، استقلال، آزادليق اوغروندا مبارزه ده وطن اولادى هامى ال-اله و ثرمله ليدير. بواثرى مولف «مساوات حکومتى» زمانيندا (۱۹۱۸-۱۹) يازميشدير. جليل محمد قليزاده جنوبى آذربايجانلا واوراده گئچن حادثه لرله ياخيندان علاقه دار اولوردى. آذربايجان آدلى مقاله سينده جنوبى آذربايجان خلقى نين دوزولمز وضعيتينى هيچانلا آنلاتيردى: «آخ اونودولموش وطن، آخ يازيق وطن! دونيالار تيتره دى علملر معلق آشدى، فلکلر بير- بيرينه قاريشدى، ملتار بوخودان اويانيب گوزلرينى آچديلار و پراکنده دوشموش قارداشلارينى تاپيب، داغيلميش ائولرينى بنا ائتمگه اوز قويدولار. بس سن هاردا سان؟ اى بيچاره وطن! بعضى وقت اوتورورام و پاپاغيمى قاباغيم قويوب فکره گئديرم، خيالاتا جومورام، اوزومدن سوروشورام که منيم آنام کيم دير؟ اوز اوزومه جواب و ثريرم که منيم آنام رحمتليک زهرا يانو باجى ايدى. ديليم نه ديلي دير؟

آذربایجان دیلی دیر. یعنی وطنیم هارادیر، آذربایجان ولایتی دیرا...

ای تورپاق چۆره کی ییهن تبریزی قارداشلاریم، ای کئجه پاپاق خویلی، مشگینلی، سراپلی، خوروسلی و موروسلی قارداشلاریم، ای مراغهللی، مرندلی، گلستانلی غول بیابان وطنداشلاریم، ای اردیبللی، خلخاللی برادرلریم، گلین، گلین منه بیر بول گؤسترین، والله عقلم چاشیم، آخردونیا وعالم دگیشیلدی، هرشی قایدیب اؤزاصلینی تاپدی، هر مطلبه ال و ورولدی گلین بیزده بیر دفعه اوتوروب کئجه پاپاقلاریمیزی اورتالیغا قویوب بیر فکیرله شک، گۆرهك هارادیر بیزیم وطنیمیز. گلین، گلین ای اونودولموش وطنین جیریق-میریق قارداشلاری!

گلین گۆرهك بئشیکده یادمئلترین سودونی املیش، وطنیمیزدن یادیرقامیش و ملتیمیزدن خبریمیز بیر پارا ملت باشچیلا ریمیز سیزه نه گون آغلا یا جاقلاز.

نیه ساکت سینیز، ای منیم لخت-عریان وطن قارداشلاریم!

تبریزده ملانصرالدین ژورنالینی ایراندا یایان بیر مرکز یارادیلمیشدی. بو مرکز عینی زماندا فکیرلرینی (ملانصرالدین) واسطه نیله انتشار ائتدیویردی. بو مرکزین تشکیلاتچیلاریندان بیریده جلیل محمد قلیزاده نین قارداشی میرزا علی اکبر محمد قلیزاده ایدی. میرزا علی اکبر، ایران دموکرات فرقه سی خادمی شیخ محمد خیابانی نین یانیندا ایشله ییردی. بو جمعیتین انتباه نامه سی نین ملانصرالدین ده چاپ اولماسی دا بورادان ایره لی گلمیشدیر.

ملانصرالدین ده خیابانی حرکاتینا حصر ائدیلمیش مقاله لره تئز-تئز راست گلینیر. انتباه نامه روسیه ده باش وئره ن فوریه (سوسیال دموکرات) انقلابی مناسبتله بوراخیلیمیشدیر.

انتباه نامه ده بئله دئییلیردی: «قالخین، قیام ائدین!! صبح صادق آچیلدی، موذن تکبیر چکیر، خروسلار بانلاییر، ائشیتیمیر سینیز مگر، وقت یتیشدی! پس کسب اولانسان حقوقی نیزی نه وقت آلا جاق سینیز. ایره لی قارداشلار ایره لی! **قانون، عدالت و مساوات** قاباغیندا صف باغلاییب دورون، ای ایرانین رشید و غیور اوغوللاری!... جمعیت دموکرات مترقیون ایرانیان بو اوغوردا هئچ بیر قداکار لیقدا چکیلیمه یه حک!

جلیل محمد قلیزاده سوویت حاکمیتیندن ایکی ایل صونرا یعنی ۱۹۲۲ ده تبریزه گلیب بیر مدت ژورنالینی اورادا چیقاردی بو حادثه دموکراتلارین و آچیق فکرلی اهالی نین آراسیندا بؤیوک سؤیجه سبب اولموشدی.

جلیل محمد قلیزاده صونرا تکرار باکی یه قساییتدی و ملانصرالدین یثنی دن چیخارما غاباشلادی فقط اعتراف ائتمک لازیمدیر که بوندان صونرا کی یازیلاری قاباخکی لار کیمی، کسکین و جاذب اولمامیشدیر ونهایت ۱۹۲۹ ده یثنی اوچ ایل اولوموندن قاباخ

دا مجله تعطيل اولموشدیر.

منابع و مراجع:

- ۱- اسلام آنسیکلوپدیسسی جلد ۲- پرفسور فواد کؤپرولو. استانبول.
- ۲- تورک دنیاسی ال کتابی. آذربایجان ادبیاتی. پرفسور احمد جعفر اوغلو ۱۹۷۶- استانبول.
- ۳- آذربایجان مزاح ادبیاتینا بیرباخیش. مصطفی حقى تورکە قول. تورک کولتورو آیلیق درگیسی. تموز ۱۹۶۳- آنکارا.
- ۴- آذربایجان طنز روزنامه لری. ناظم آخوندوف (۱۹۲۰-۱۹۰۶). کؤچورەن. غ. ر. سپهری انتشارات فرزانه. تهران ۱۳۵۸.
- ۵- آذربایجان ادبیات تاریخی. جلد ۲- م. عارف و حیدر حسین اوف و میرجلال. باکی.
- ۶- آذربایجان استقلال مجادلەسی تاریخی. حسین یایقارا- ۱۹۷۵- استانبول.

نوشته: صمد سرداری نیا

محمدعلی خان تربیت تبریزی بنیانگذار نخستین کتابخانه در ایران

محمدعلی خان تربیت مردی که اولین کتابخانه را به مفهوم امروزی در ایران برای نخستین بار در تبریز بنیان گذاشت، نویسنده‌ای که با تألیف کتاب دانشمندان آذربایجان «آذربایجانیان گمنام» را از پرده بیرون آورده و معرفی کرد، روزنامه‌نگاری که با انتشار مجله‌های «گنجینه فنون» و «گنجینه معارف» مطالب علمی و ادبی را در دسترس عموم قرار داده و با نشر روزنامه اتحاد مردم را جهت خواستن آزادی آماده ساخت، معلمی که با عشق به آموزش و پرورش کودکان خدمات مهمی به فرهنگ این مرز و بوم کرد، شهرداری که کارهای اساسی و اقدام‌های بنیانش هنوز هم زبانزد خاص و عام است، آزادیخواهی که در راه سرنگونی استبداد مبارزه‌ها کرد.

محمدعلی تربیت فرزند شادروان میرزا صادق پسر میرزا جواد پسر میرزا علی اکبر پسر میرزا مهدی خان، وزیر و منشی نادرشاه می‌باشد.

تربیت، همسایه و همبازی و همدرس عهد کودکی شادروان سیدحسن تقی‌زاده رجل معروف ادب و سیاست معاصر بوده و این دومی در مکتب آخوند ملا زین‌العابدین مقدمات علوم و دانش‌های معمول آن عصر را فرا گرفته‌اند.

شادروان تربیت مراحل بعدی تحصیل را در محضر اساتید فقه و ادبیات عرب و منطق و حکمت به حد کمال رسانده و در مکتب پدر که از ریاضی دان‌ها و منجمین معروف عصر خود بوده به کسب ریاضی و نجوم پرداخته است. لیکن به سائقه طبع، دانشدوستی، به تحصیل این همه دانش اکتفا نکرده و در پیش میرزا نصرالله خان سیف‌الاطباء که از پزشکان نامی تبریز بشمار می‌رفته علاوه بر دانش طب به زبانهای فرانسه و انگلیسی نیز

تسلط کافی داشته است.

شادروان تربیت خدمات اجتماعی خود را به علت نیاز مبرم جامعه به وجود معلمین دانشمند، با کار معلمی آغاز کرد و از سال ۱۳۱۱ ه.ق در نخستین آموزشگاه ملی خود که بنیاد نهاده بود، به تدریس علوم طبیعی پرداخت و چند سال بعد (۱۲۷۷ ه.ش) برای تدریس هیئت و جغرافیا و ادبیات به مدرسه لقمانیه دعوت شد و تا سال تعطیل مدرسه یادشده (۱۲۸۱ ه.ق) جزو معلمین آنجا بود.

وی پس از مشروطیت با عده‌ای از روشنفکران تبریز در تماس بود و با هم کتابخانه‌ای به نام تربیت تأسیس کردند و بمناسبت کتابخانه یادشده، آن شادروان نام خانوادگی «تربیت» را انتخاب کرد.

این کتابخانه در سال ۱۳۰۰ شمسی رسماً گشایش یافت و با اینکه در بدو تأسیس برای این کتابخانه، نه محل موجود بود و نه کتاب، فقط ایمان و اراده شادروان تربیت بود که توانست کتابخانه به آن عظمت را تأسیس کند. چنانکه با انتقال دادن یک تعداد معدودی از کتاب‌های مدرسه متوسطه به اطاق کوچکی در اداره معارف توانست نخستین پله کتابخانه را پایه گذارد. تعداد کتابها در بدو تأسیس تنها دویست جلد بود.

در ظرف سه سال جمع‌آوری ۵۰۰۰ جلد کتاب آن هم بدون پرداخت بها تنها با اهدای اشخاص نیکوکار نتیجه تلاش و زحمتهای شادروان تربیت بود.

این کتابخانه اکنون «کتابخانه و قرائتخانه دولتی تربیت» نامیده می‌شود.

به این ترتیب با همت و پشتکار شادروان محمد علی تربیت نخستین کتابخانه و قرائتخانه به مفهوم امروزی برای اولین بار در ایران در تبریز بنیان گذاشته شد و این مجمع فرهنگی در حال حاضر یکی از معتبرترین و مهمترین کتابخانه‌های ایران به شمار می‌رود، بعد از تأسیس این کتابخانه نخستین کتابخانه ملی را با کوشش اشخاصی مانند ملک المتکلمین، سید نصراله تقوی و نصرت السلطنه در تهران ایجاد کرد که مانند کتابخانه تبریز مرکز تجمع آزادیخواهان شد.

زنده یسار محمد علی تربیت در زمینه آموزش و پرورش نیز خدمات شایانی کرده، خدمات او چه در کسوت معلمی، چه در مقام رئیس فرهنگی در خور قدردانی است وی در مدتی که در رأس اداره فرهنگ آذربایجان قرار داشت علاوه بر تأسیس مدارس مختلف ابتکارهایی هم از خود نشان داده است.

پس از استعفای مرحوم سراج میر شادروان محمد علی تربیت در سال ۱۳۰۰ شمسی به ریاست معارف آذربایجان منصوب شد و طی دو دوره تا سال ۱۳۰۴ در این سمت خدمت کرد.

از جمله اقدام‌های وی در این دوره دادن تغییرهایی در دروس مدارس متوسطه

بود، این تحولات متناسب با محیط و نیازهای جامعه بود وی يك مدرسه متوسطه تجارت تأسیس کرد که محصلین در آن مدرسه با امور بازرگانی آشنا شوند و بهمین منظور با دستگیری چند نفر از کارشناسان برنامه ویژه‌ای نوشته شد و مدرسه دولتی بازرگانی در مهرماه ۱۳۰۱ شمسی گشایش یافت.

شادروان تربیت همچنین اولین مدرسه دخترانه را به نام «ناموس» در سال ۱۳۰۱ شمسی در تبریز بنیان گذاشت و بعد از آن مدرسه حقیقت در سال ۱۳۰۲ شمسی گشایش یافت و همچنین مدرسه دوشیزگان را که بعدها نخستین مدرسه متوسطه دخترانه شد در سال ۱۳۰۱ شمسی گشود.

تا این تاریخ مدرسه تربیت معلم در آذربایجان وجود نداشت و آموزگاران اغلب بدون اینکه در این زمینه دوره‌ای ببینند و شرایط لازم را دارا باشند در مدارس تدریس میکردند برای جلوگیری از این بی‌نظمی شادروان تربیت به تمام معلمان اخطار کرد که همگی در کلاس شبانه‌ای که در مدرسه متوسطه تشکیل خواهد شد حاضر و شروع به تحصیل کنند، به این ترتیب گروه زیادی از معلمان مدارس ملی و ابتدائی در کلاس یاد شده حاضر و شروع به تحصیل کردند، در این کلاس علاوه بر علوم مقدماتی و ادبیات، اصول تدریس نیز یاد داده میشد. در این کلاس ابوالقاسم فیوضات و عبدالله زاده فریور و عده‌ای دیگر از معلمان متوسطه تدریس می‌کردند. در حقیقت این نخستین اقدام برای تربیت معلم در آذربایجان بود که به این ترتیب پایه‌های اولیه تأسیس دانشسرا گذاشته شد، این اقدام در سال ۱۳۰۱ شمسی برداشته شد.

همچنین تا این تاریخ سالن نمایش منحصر به مدرسه آرامنه موسوم به صحنه آرامیان بود، به دستور تربیت سالن کوچکی در مدرسه متوسطه با مختصر مبلفی ساخته شد. در این صحنه نخست مجالس سخنرانی ترتیب داده می‌شد که هر هفته برگزار می‌گردید و همچنین از طرف دانش‌آموزان مدرسه متوسطه نمایش‌هایی نیز داده می‌شد.

به‌دستوروی تعداد مدارس خارجی و آرامنه نیز افزایش یافت چنانکه مدرسه متوسطه آرامنه (گیمنازی) و باغچه اطفال آرامنه (کودکستان) در سال ۱۳۰۵ شمسی همچنین مدرسه آدواندیس آمریکائیان که مدرسه ابتدائی بود در همین سال و به جای مدرسه روسی و ایرانی که تعطیل شده بود در سال ۱۳۰۳ مدرسه شوروی روسیه تأسیس شد.

از دیگر ابتکارهای آن شادروان ایجاد مدارس حرفه‌ای و صنعتی و کلاس‌های مخصوص کشاورزی، صنایع ظریفه، نجاری، حکاکی بود.

ایجاد انجمن ادبی تبریز هم از اقدام‌های مبتکرانه وی می‌باشد که پس از مدتی تعطیل در حال حاضر نیز در محل خانه فرهنگ تبریز تشکیل می‌شود و به افتخار استاد شهریار نام انجمن ادبی شهریار به خود گرفته است.

از سال ۱۳۵۵ تا ۱۳۵۶ شمسی نیز ریاست فرهنگ گیلان را عهده‌دار بود.

شادروان محمدعلی تربیت از سال ۱۳۵۷ تا ۱۳۵۹ شمسی شهردار تبریز بود، با اینکه مدت کمی یعنی یکسال و اندی عهده‌دار این مسئولیت خطیر بود در این مدت با اهمیت و فعالیت و جدیتی که مخصوص خود آن مرحوم بود اقدام‌های اساسی انجام داد، احداث خیابان‌های تربیت و فردوسی و خاقانی و چند خیابان و مجله دیگر از اقدام‌های وی می‌باشد، باغ زیبای گلستان، که در محل گورستان گجیل احداث شده و هم‌اکنون بعد از استخر شاه (شاهکلی) مهم‌ترین گردشگاه آبرومند تبریز می‌باشد از یادگارهای دوران شهرداری وی می‌باشد.

شادروان تربیت در مقام يك روزنامه‌نگار مبرز و يك نویسنده و محقق متبحر نیز خدمات شایانی به عالم مطبوعات و کتاب و کتابخوان کرده است در سال ۱۳۲۵ ه.ق با شرکت دیگر روشنفکران تبریز از قبیل سیدحسن تقی‌زاده (برادر زنش) و یوسف اعتصام الملك (پدر پروین اعتصامی) مجله‌ای به نام «گنجینه‌ی فنون» منتشر کردند که در این مجله مطالب علمی و ادبی را در دسترس عموم می‌گذاشتند، همچنین موقعی که رئیس فرهنگ آذربایجان بود مجله‌ای به نام «گنجینه‌ی معارف» منتشر می‌کرد که جالب‌ترین مقاله‌های آن به قلم وی نوشته می‌شد، بعلاوه در مجله ارمغان نیز مقاله‌های بسیار شیوایی از او یادگار مانده که درخور هر گونه استفاده می‌باشند. بعد از اعلان مشروطیت نیز در سال ۱۳۲۶ ه.ق روزنامه‌ای به نام «اتحاد» بطور نیم‌هفتگی تأسیس کرد و با رفقای دوره قبل از مشروطیت تا شماره ۲۵ ادامه داد که در این روزنامه مردم را برای اتحاد جهت خواستن آزادی آماده می‌ساخت.

در حدود یکسال قبل از اعلام مشروطیت به اتفاق سیدحسن تقی‌زاده و میرزا حسین خان طبیب‌زاده (مدیر مدرسه و روزنامه کمال تبریز) عازم مصر شد و ظاهراً در انتشار روزنامه کمال که در حدود یکسال در مصر انتشار یافت همکاری نمود. (۱۳۲۳ ه.ق)

کتاب‌هایی که شادروان تربیت نوشته به شرح زیر می‌باشد:

- ۱- تاریخ مطبوعات ایران: که پروفیسور ادوارد براون آن را به زبان انگلیسی ترجمه و با چاپ نفیسی منتشر کرده است.
- ۲- دانشمندان آذربایجان: در ترجمه حال شعرا و ادبا و مشاهیر آذربایجان است.
- ۳- زاد و بوم: این کتاب درباره جغرافیا و تاریخ ایران نوشته شده و شامل جغرافیای ایران امروز و خلاصه تاریخ ایران از دوران قدیم مظفرالدین شاه می‌باشد.
- ۴- تصحیح تاریخ جهانگشای نادری.
- ۵- تصحیح دره نادره.
- ۶- رساله مثنوی‌ها (که در مجله مهر مندرج است).

۷- رساله نوروزیه.

۸- تقویم تربیت که به ابتکار آن مرحوم سالهای سال منتشر می شد.

وی علاوه بر اینکه در دوره های ۲ و ۸ و ۹ و ۱۰ و ۱۲ مجلس شورای ملی از طرف مردم تبریز به نمایندگی انتخاب شد. در اغلب تشکیلات سیاسی مهم آن روزگار عضو مؤثر و فعالی بود.

شادروان تربیت در نتیجه تجسس با روشنفکران از قبیل میرزا حداد حکاک باشی، کربلا علی مسیو و سیدحسن تقی زاده تماس پیدا می کند. بعد از تماس زیاد، آشنائی بیشتر می شود و بهمدیگر اعتماد پیدا کرده هسته اولیه آزادیخواهان را که بنیادش در باکو گذاشته شده بود تشکیل می دهند.

بعدها به ابتکار کربلا علی مسیو با عده ای مقدمه حزب سوسیال دمکرات را که به نام «مرکز غیبی» معروف بود فراهم آمد.

این جمعیت مقدمه تشکیل مجاهدین را داد تا در موقع لزوم از آن برای پیشبرد نهضت مشروطیت استفاده کند. اشخاص برجسته حزب سوسیال دمکرات عبارت بودند از: کربلا علی مسیو، حاج رسول صدقیانی، میرزا محمدعلی خان تربیت، حاج علی دواغوش، سیدحسن شریف زاده، جعفر گنجی، آقا میرباقر، میرزا علی اصغر خوئی و محمد صادق خامنه ای.

فعالیت این عده فوق العاده محرمانه بود و شرح آن به قلم دکتر سلام اله جاوید در کتابچه ای به نام «فداکاران فراموش شده» در شرح حال کربلا علی مسیو نوشته شده است و نیز در کتاب «نهضت مشروطیت ایران و نقش آزادیخواهان جهان» ثبت گردیده است. مرحوم تربیت در دوره دوم مجلس شورای ملی به نمایندگی مردم تبریز انتخاب شد. شادروان تربیت بعد از پایان دوره مجلس چندی در تهران ماند و بعد لازم دید به اروپا مسافرت کند، وی از راه باکو عازم ترکیه و اروپا گردید. هیئت مدیره انجمن خیریه ایرانیان در باکو از موضوع با خبر شده و مانع رفتن او به اروپا گردیدند و مدیریت مدرسه اتحاد ایرانیان در باکو را به او واگذار کردند.

در دوره مدیریت وی مدرسه اتحاد پیشرفت شایانی کرد. کلاس پنجم (هشتم مدارس ایران) با جنبه تخصصی (دفترداری) دایر شد. دروس موسیقی و کتابخانه مدرسه تکمیل و با تشویق او محصلین مشغول مطالعه شدند. برای روشن شدن افکار سخنرانی می کرد در دوره او صحنه تأثر مدرسه برای نمایش آماده شد و در روزهای ویژه با استفاده از صحنه، جشن ها در سالن نمایش داده می شد.

در سال ۱۹۱۵ م بعد از تعطیلات تابستانی وی به اروپا رفت و بعدها معلوم شد که مأمورین تزار وی را تعقیب می کردند تا توقیف کنند، او دوستانش صلاح دیدند که باکو

را برای مسافرت اروپا ترك كنند.

شادروان محمدعلی خان تربیت چندین بار به مصر و استانبول و فرنگستان مسافرت کرده و در تمام دوره مسافرت چون در کتابخانه های بزرگ اروپا و مصر و ترکیه به مطالعه و تحقیق کتابهای ایرانی می پرداخت، اطلاعات گرانبهای بسیار از کتابهای باستانی و تازه ایران در محفظه خاطر یادگار داشت به حدی که می توان گفت در زمینه کتب و تألیفات ایران و خاور هیچکس از ایرانی و اروپائی به اندازه وی دارای آگاهی نبود بعلاوه قوه حافظه او در این زمینه به وی کمک بی حد کرده بود چنانکه هر کتابی از هر مؤلفی را می دانست در کدام کتابخانه موجود است و بابها و فصلهای آن چیست و در کدام عصر تألیف شده و مؤلف آن کیست.

محمدعلی خان تربیت پس از عمری تلاش در سال ۱۳۱۸ شمسی جهان فانی را وداع گفته و در تهران با خاک هم آغوش گردید.

منابع مورد استفاده:

- ۱- تاریخ فرهنگ آذربایجان-حسین امید (۲ جلد).
- ۲- دانشمندان آذربایجان-محمد علی تربیت.
- ۳- آذربایجان-مهدی اکبری حامد.
- ۴- رهبران مشروطه-ابراهیم صفائی (ج ۲).
- ۵- تاریخ مشروطه ایران-احمد کسروی.
- ۶- مقالات تربیت به کوشش ح. صدیق.
- ۷- گوشه ای از خاطرات دکتر سلام اله جاوید ص ۱۴-۵ (۱۳۵۳).
- ۸- مجله ارمغان-وحید دستگردی سال بیستم ص ۴۳۹-۴۳۴.
- ۹- یادبود افتتاح ساختمان جدید کتابخانه تربیت، تبریز، کتابخانه تربیت ص ۱۴-۶ (۱۳۵۰).
- ۱۰- تاریخچه و وجه تسمیه مدارس تبریز (ج ۱) گردآورنده رضا امینی سبحانی.

آذربایجان بۇيوكلىرى

غلامحسین بیگدلی - خلیل یوسفالی

مہستی و اونون رباعی لری

XII - عصر آذربایجان شعرین گۆرکملی نمایندلریندن بیرى ده مہستی گنجوی دیر. فارس شعرین غزل، قصیده، قطعه، مثنوی کیمی شعر فورمالاری سیراسیندا اؤز رباعیلری له داها چوخ شهرت قازانمیش مہستی گنجوی، خاقانی و نظامی کیمی داھی سؤز استادلاریندان داها اول یارادیجیلیق عالمینده آتیلیمیش، بیر طرفدن قطران تبریزی پوئزیاسینین دئیوی لیگینه دقت یتیرمیش، دیگر طرفدن ده اونون صرف مدیحه لیک چرچوه سینى داغیدیپ، اؤز شعرلرینده مدیحه سجه لى اولسادا ینی دون گئیدیرمیشدیر، شعرى، صنعتى دارسارایلار چرچوه سیندن چیخارماغا، ساده زحمتکش انسانلارا، امک آداملارینا دایر وئرمگه جهد گؤستمیشدیر. او بیر سیرا رباعیلرینده دؤرونون نپشه کارلارینی، یارادیجی و قوروجو انسانلارینی ترنم ائدرک اونلارا گؤزل - گؤزل مصراعلار حصرائتمیشدی. مہستی گنجوی ئوز یارادیجیلیقیندا ساختا کارلیغا، ایکی اوزلولوگه، بدخواهلیقا غیر انسانی سجه لره قارشى چیخاراق. وجدان آزادلیغی، فکر آزادلیغی و قلم آزادلیغی طرفدارى اولوب، سارای شاعری اولسادا، باجاردیغی قدر کنیش خلق کتله لری طرفدارى اولوب اونلارین مختلف نماینده لرینی ترنم ائتمیش، حق و حقیقت پرستلیگین طرفدارى اولموشدور. قانلی سارایلارین چرکین و دار چرچوه سینده دوشن بو یازیق شاعره بوندان علاوه چیخیش و اعتراض یولو تاپاییلمه میشدی...

مہستی گنجوی نین شخصیتی، تولدو، یارادیجیلیق متیولری، ادبی ارثی و اولومو باره ده جسارتله دئمک اولارکه، الده توتارلی معلومات یوخدور. بیر چوخ اورتا عصرلر

شاعر و يازيچيلارى كىمى مەستى ئىندە ئثرلىرى اليمىزە گلىپ چىخسايدى اوندا اونون حقىندە دە بو ئثرلرە استناد آ دىق و علمى ملاحظەلر سۇيلىمەك اولاردى. آنجاق تأسف ھەلىك شاعرە ئىن بىر نىچە رباعى و بىر ايكى پارچا ديگر شعرىندىن باشقا اليمىز دە ھىچ بىرشى يوخدور.

مەستى دەن بحث ائدەن باشقا منبع لردە چوخ آزدير، آنجاق يەنە دە شاعرىن حيات و يارادىچىلىق يولونو اؤگرنەك اوچون بو منبعلرە مراجعە ائتمەك گرگدير.

مەستى حقىندە بحث ائدىب ايلەك معلومات و ئرن منبع بۇيوك صوفى شاعرى فرىد الدين عطارىن (۶۲۷-۵۳۰ ھجرى قمرى) «الھى نامە» اثرى دير. اورادا مەستى يە حصر اولونموش كيچىك بىر روايت و ئريلير. ھمىن روايتدە مەستى سلطان سنجرىن (۵۵۳-۵۱۲ ھجرى قمرى) ندىمەسى كىمى كۇستريلىر و «تميز گوهرلى مەستى دير» دىە خاطرلانىر. شاعرە ئىن وفاتىندىن سونرا بىر سىرا مختلف اليازمالارى و چاپ كىتابلارىندا اونون آدىنا ۵۰۰ قدر رباعى و بىر نىچە غزل، قطعە و باشقا كيچىك شعرلر ضبط اولموشدو. ليكن آيرى-آيرى منبعلردە دقت يتيرندە مەستى آدىنا ضبط اولونان بومقدار شعرىن معين حصەسى ديگر مؤلفلرىن آدىنادا قىدە آلىنمىشىدير. آنجاق بو شعرلرىن مەستى يەمى يا باشقا شاعرە عايد اولدوغونو معين لشديرمەك چوخ چتىن بعضادە غيرممەكن دور. عىن بىر رباعى آيرى-آيرى منبعلردە مختلف مؤلفلرىن آدىنا قيد و ضبط اولونوب. حتى بعضى رباعىلر ايكى يوخ بىر نىچە صنعتكارىن آدىنا استناد ائدىلمىشىدير. مثلاً: باكى شھر اليازمالار خزينەسىندە ساخلانىلان «امير احمد و مەستى» داستانى آدىلى بىر كىتابدا، مەستى آدىنا چىخىلان بىر نىچە رباعى عىن زماندا ديگر منبعلردە عمر خيام و باشقا صنعتكارلاردا استناد ائدىلمىشىدير.

مەستى شەخسىتى و اثرلىرى مىلادى XIX-عصر دىن باشلپ اراق بىر چوخ غرب و شرق عالم و شرق شناسلارى ئىن دقتىنى جلب ائتمىش دير. فرانسه شرق شناسى آ. روسوفون ۱۸۴۱ ايلدە الجزايردە چاپ اولونموش «شرق پارسى» آدىلى كىتابى بىر نىچى غرب دە نشر اولونان اثر ديركى، مەستى بارە دە جدى ملاحظەلرە محتوى دير. شاعرىن بىر نىچە رباعى سىن فرانسه دىلىنە ترجمەسىنى و ئرمىش دير. ديگر غرب شرق شناسلارىندىن: پ. ھورن، ا. ېرآون، ى. رېپكا و ديگر مشھور عالملر اؤز اثرىندە مەستى دن بحث ائتمىشلر.

آذرى تور كجەسىنە مەستى رباعىلرىن مؤلفى شاعرە نگار خانم رفيع بيگلى اولموشدور. بو ترجمە بىر نىچە دفعە تجدىد اولونموشدو. نگار خانم ترجمەنى مشير سلىمى

۱- شاعرە ئىن دور و نە عايد قلمىندىن چىخان صابر ترمزى يە يازدىغى بىر پارچا شعر دىن باشقا ھەلىك اليمىز دە ھىچ بىرشى يوخدور.

وصدر كشاورز منتخباتلارينا داخل اولان شعرلر اساسيندا ائتميشدیر كه تأمل له قید ائتمه لی
بيك بو رباعيلرين چوخو مهستی نین یوخ دیگر مؤلفلرين کی دیر.

۱۹۶۳-جوايلده آلمان شرقشناسی فریتس مهیر مهستی خانمین حیات و یارادیجیلیقی
بارده چوخ جدی علمی تدقیقات ایشی آهارمیش «گۆزل مهستی» آدی ایله ایکی جلد کتاب
نشر ائتمیشدیر. بوايسه مهستی ارثین او گرنمه سینده ینی بیر آددیم دیر.

بیرنجی کتابین بیرنجی بۆلمه سینده رباعی ژانری، اونون منشأ و خصوصیتلری، فارس
دیلينده یازیب یارادان ایلک قادین شاعرلردهن رابعه دن صونرا مهستی و اونون حیاتی و
یارادیجیلیغیندان صحبت آچیلیر. فریتس مهیر مهستی حقیقته معلومات وئرهن مؤلفلرين
ملاحظه لرینی تحلیل ائدیر اونونلا باغلی اولان چوخ زنگین ادبیاتی احاطه ائدیر. مؤلف
بو بۆلمه ده عین زماندا مهستی اثرلری نین ده قیسا تحلیلینی وئریر.

فریتس مهیر اثری نین مزیتی اوندادیر كه، او، مهستی ادبی میراثینی ان قدیم و معتبر
منبع لردن گۆتوروب، شبهه دوغوران خیلی رباعی و بیرنچه باشقا شعرلری مهستی ادبی
ارثینه داخل ائتمه میشدیر.

فریتس مهیرین استناد ائدیگی ان معتبر منبع لردن بیرى میلادی XIII-عصرین اورتا
لاریندا توپلانیب، ترتیب ائدیلمیش خلیل شیروانی نین «نزهة المجالس» آدلی رباعی لر
مجموعه سی دیر. بورایا چوخوسو آذربایجانلی اولان ۳۸۰ شاعرین رباعیلری توپلانمیش
دیر. مجموعه ده نظامی گنجوی دن ۱۰، حکیم اعمر خیام دان ۳۳، مهستی گنجوی دن ايسه
۷۵ رباعی وئرلییر. فریتس مهیر بوربا عیلرين مهستی یه عاید اولدوقونا شبهه ائتمیر و اونلاری
مهستی نین کی حساب ائدیر.

مهستی رباعیلریندن ضبط اولونموش دیگر معتبر منبعلردن بیرى ده عبدالله جوهری
تبریزی نین ۱۲۸۸/۶۸۶-۱۲۸۷/نجی ایله ده ترتیب ائدیگی «شرح قصیده حلویه» آدلی
مجموعه دیر کی بورا دامهستی نین تکجه ۳ رباعی سی واردیر

بو باره ده مهم منبعلردن بیرى ده ۱۳۴۱/۷۴۲/نجی ایله ده تماملانیلمیش
«مونس الاحرار فی دقیقه الاشعار» مجموعه سی دیر. همین مجموعه حاضر دا نیویورک دا ه.
گه ورگیانین شخصی کتابخانا سیندا ساخلانیلییر. اؤزوده آفتوگراف نسخه دیر. بورا دامهستی یه
عاید ۳۴ رباعی قید اولونموشدور بیزده فریتس مهیر کیمی بو ۳۴ رباعی نین مهستی یه عاید
اولدوقونو قبول ائدیریک.

بونلاردان علاوه حمداله مستوفی قزوینی نین «تاریخ گزیده» اثرینده، ابوبکر بن علی
اشکداری نین «مجمع البحور»، مسافرین ناصرین «انيس الحلوا و جلیس السلوا» آدلی مجموعه
لرینده میلادی XIII-عصردهن بویانا بیر سیرا ایران، ترکیه و اروپا کتابخانا لاریندا
ساخلانیلان جنگ، بیاض و تذکره لرده مهستی آدینا خیلی شعرلر قید اولونموشدور.

بو معتبر منبع لرین بیرچو خونو نظردن کئچریم، اؤگره نن فریتس مهیر ۲۷۵ رباعی و ۱۹ باشقا شعر پارچاسنین مهستی نین کی اولدوغونو بیلیم اؤز اثریته داخل ائتیشدیر. لیکن فکری میزجه بونلارین دا بیر قسمی مهستی نین شعر ی اولوب اولمادیغی شبهه آلتیندا دیر. حتی فریتس مهیرین ئوزوده بئله بونلارین هامیسنین مهستی یه عاید اولدوغوناشبهه ائدیر. و اؤ زتردودونو قید ائدیر. بودور که، بیر فریتس مهیرین مهستی نین کی حساب ائتدیگی رباعیلردن ۲۰۷- قدر معتبر منبع لرده کیلری قبول ائدیم، اونلاری قلم دوستوموز ادبیات علملری دکتر و خلیل یوسفالی ایله بیرلیکده آذری تورکجه سینه چویریم، گنیش بیر مقدمه ایله بیرگه، باکی داچاپا تقدیم ائتدیک. اثر ۱۹۸۰ نجی ایلهده چاپ اولونا جاقدیر بودور همین ترجمه ده ن بیرنئچه رباعی تقدیم ائدیریک.

دوداغلاریم چات-چات، گؤزلریم یاشدی،

سنین غم اوخلارین باغریمی دئشدی.

دایاز سوگؤرونو مننه محبت،

آیا قیم دین ده باشیمدان آشدی.

سن سیز قوی اورگیم هئچ شاد اولماسین،

بودونیا قوی سن سیز آباد اولماسین.

الهی، دییرم، وصال گنجه میز،

قاطی ظلمتیندن آزاد اولماسین.

دئدیم: - بیر بوسه یه لبیم محتاج دیر،

دئدی: - بوسه میزین قیمتی جالدیر.

عقل بارماغینی وردو بؤیرومه،

دئدی: - هاوایدیر، دینمه، آماندیر.

باخیرام، بوینوندا بیر قارا خال وار،

او، مرمر بدنده شوه تک پارلار.

سانما بدننی نین نشانی دیر او،

بیر دامجی قانیم دیر بوینوندا، ای یار.

پائیز شراب ایچدی آغاج ژاله ن،

باهار چیچک لندی بو پیاله دن.

چىچەك آچماق اوچون ، چىمە يىر باخ !
مىنلرلە طشت تويدو قىزىل لالەدن .

اى كۆلك ، مۇدەنە جان اولسون قىربان ،
او حورى نىسبى گورسە ، دى : - آمان .
گۇردوم مەستىنى يول كىنارىندا ،
سەنىن عشقىن ايله وئىر ، شىرىن جان .

آند اولسون كۈنشە - آل ياناغىنا ،
آند اولسون او مشكىن زلفون طاقىنا ،
گىجەلەر ايمىتەرم گۇزىياشى سېم ،
سەنىن يورد سالىدىغىن قىلىپاغاغىنا ،

حسنىلە ورولان يەنە قايتىدى ،
وصلە تىشنە اولان ، يەنە قايتىدى ،
يىنى قەس دوزلت ، قايقى دىنى سىپ ،
قانسادى قىرىلان يەنە قايتىدى .

غمزەن چوخلارنىنى اينجىدىپ البت ،
چوخونوسارسىدىپ او موزون قامت .
مراد شاھماتىنى وفايلا اوينا ،
آخىرمات اولاجاق سەنە دە قىسمت .

كۆنۈل مەھبەتەن سۆز آچسا اگر ،
اولجە ھەر سۆزۈ ھىجرىتىدىن دىر .
خمار گۆزلىرىنى نازلا آچاندا ،
مەھتە دوشنىلەر شادلايىپ گۈلر ،

يىرلەر باخماكە ، تورپاق سۆگۈر ،
گۆيلەر باخماكە ، گۈن سىلار نىظر .

غیرتدن ئولدرم ، ای جانان ، اینان ،
سنی یوخودا دا گۆرسه بیر نفر

بو گنجه آیریلیق ، هجران دمیدیر ،
صباح نوره گیمین نالان دمیدیر .
ای گۆز، سن قان آغلا ، فرمان بشله دیر ،
ای اورهك ، سن ده یان افغان دمیدیر .

مشکویارادار کن چین ده کی جیران ،
زلفونون عطریندن اولار پریشان ،
آه و ناله ائدر سحره قدر ،
غمینله بیر گنجه کیم اولسا ، جانان !

بولودا دشمندیر همیشه او یار ،
همیشه گونشین نورونو آزار .
اگر گۆز بیه کیم دگیلسه ، نهدن ،
صولارا غرق اولوب مدام او دلدار !

ای ساروان دئیهدن سفرکرین وار

قویصامن یورغونو، بوردا، نه اولار !

اگر ده وه سنه یسوک داشییرسا

غم یوکودا شییرام منی ده آهار

ترجمه ائدفلر دکتر غلامحسین بیگدلی و دکتر خلیل یوسفلی

آتالار سۆزی - مثل لار - اصطلاحلار

آله آداما عقل وئریب، گۆز وئریب * آله، آدامین کورقوشونودا اهل ائلمسین *
 آله آدامی اول، شیطانان قورخما * آله آدامی دا اولماسان شیطانا یولداش اولما *
 آله انششگی تانیردی بویونوز وئرمیدی * آله آغزیندان انشیدسین آله الی هر الدهن
 اوجا اولار * آله ایستمه بنده نئیلهسین * آله ایسته ییب حضرت عباس قویسا * آله
 ایکی یوموروغی بیر باشا وورماز * آله ائلمهسین * آله ائلیه نه بنده نئیلهسین * آله
 باغلایان قاپینی هئچ کس آچایلمز * آله بش بارماغی بیر جور یاراتما ییب * آله بیر
 آرنا قدر شانس وئرسین * آله بیر دیل وئریب ایکی قولاق بیرین دی ایکیسین انشیت *
 آله بیر طرفدن یاغلایاندا بیر طرفدن آچار * آله بیلورکیم قازانا کیم یییه * آله بؤیوک
 آلتی گن * آله بؤیوک دور * آله جیغالا بال وئرمز وئرسه ده خیرین گۆرمز * آله جقدیر
 حق یشینده اوتوروب * آله داغینا باخار قار وئرز * آله دان قورخان بنده دن قورخماز *
 آله دان گلمه سه بنده دن نه گلر * آله دان گیزلین دگیل سندن نه گیزلین * آله دان نالیمه
 شیطانلیر * آله درد وئریب درمان دا وئریب * آله دردی، چکنه وئرز * آله دده نه دن
 مهربانلیر * آله دیشی کیمه وئریب ایشته انی کیمه ؟ * آله روزینی آز چوخ ائدر اما
 کیمز * آله ساخلا سینین دعواسی یوخ دور * آله سا خلایانی قورد یشمز * آله سندن مهال
 ایش ایستهمز * آله سیز یشرده یاشاماق حاکم سیز یشرده یاشاماقدان یه ی دیر * آله صبر
 ائلیه نی ایستر * آله عقل پایلا یاندا هانسی کول دیبینه قالیمیشدین * آله عمری ایکی
 دفعه وئرمز * آله قارقا دگیل گۆز اويا * آله قوجالیقان پولسوز لوغی بیر یشره صالحا سون *
 آله کریمه دیر * آله کورقوشون روزوسون یوواسیندا یتیرر * آله گنج کوتار آما پرک کوتار *
 آله مظلوملارین کۆمه گی دیر * آله منه یش وئرسین تئز وئرسین * آله نچار دگیل اما
 تخته قاپینی بیر بیرینه یاخشی تیکر * آله وسیله سازدیر * آله الهین آغا جینین سسی یوخ دور *
 آله الهین ایشلرینم ال اوزاتماق اولماز * آله الهین ایشی کیمچیک ایش دگیل * آله الهین ذکر
 قلی ایشیقلا ندیرار * آله الهین صاباحی چوخ دور * آله الهین کیمچک صبری اوتوزا یلدیرمین
 ایلدیر * آله الهین لعنتی نه دگمز * آله الهین هر قدر یمس بنده سی اولسا او قلدرده یاخشی
 بنده سی وار * آله ووران آغا جین سسی چیخماز * آله وئردیکجه بنده گمانا دوشر * آله
 وئرنده باجادان حالار * آله الله الله دنسن آجیغی گلمز * آله هامی زادی یش نفره وئرمز * آله
 هر کسین قلیبینه گۆره وئرز * آله هر کسه هر نه وئریب غلط وئرمه ییب * آله هر کسه
 هر نه وئرمه آدین صورو شماز * آله هم بیر بیر * آله هئچ عزیز ذلیل ائلمهسین *
 آله هئچ کسی آجلیق ایلن امتحان ائلمهسین * آله الهی ایستدین، قارین قوی اولماز *
 آله یانلیران چراغی هر کس یوقله سه ساققالی یانار * آله یانیندا آدامین آدامی گول *
 آله یی بیر آدام گۆرمه ییب عقل ایله تانی ییب * آله یی چاغیر تازی یی بوراخ.

طوبالایان: علی اصغر خرم شاتجانلی

خلق شاعری «سهند»

بولود قاراچورلو «سهند» ۱۳۰۵-نجی ایله مراغه شهرینده، بهارین طبیعتی خان
وئردیگی، داغلار- دره لر یاشیل دونونو کشیدگی، قوشلار شوقه کلیپ جهجه ووردوغو
گونلرینده آنادان اولموشدور. گنج مطلب، آتا اولاجاغی شوقی ایله، نگران و صبر سیزلیکله،
یان اوطاقدن قدم وورور.

- گوزلرین آیدین اولسون! اوغلون اولدو. دئییه، اوناموشتولوق وئریلیرکن، گوی
شدتله گورولدادی، ایلدیریم شاخدی. قارا بولودلار ایری دامالارینی سیهلمهیه، مثلر-
سولار شاققیلد ایپ آخماغا یاشلادی. جوان آتا بونو خیره یوراراق، اوغلونون گویدن
الهئن برکت و رحمت ایله دئیایا گلدیگینی سویلیدی. بلکه، ائله بونسا گورده اوغلونون
آدینی «بولود» قویبدو.

سجل آلیرکن، بولود سوزو ادارهده کیلره، «آنلاشیلماز» اولدوغوندان، «بولود»
یازسالاردا، هامی اونو «بولود» سسلر ایدی.

دوغولدوغو عائله یوخسولدا اولسا، (آناسی شوغر، آناسی انو قنادینی ایدی.)
چیران خانیمین ایستی قوینوندا نوازش، محبت و اورهك اوخشایندن لایلایلاری ایله دیل
آچیب بوویور. آتا قایقیسی ایله فرحله نیپ، یاشا دولور، بولود همیشه آناسینی درین بیر
احترام و آناسینی سؤنمز الهی بیر عشق ایله یساد ائدردی. او، اوشاقلیق خاطره لریندن
بئله یازیر:

کو کورد کیریتیله هر آخشام اوستو ،
اونلوق لامپامیزی آنام یاخاردی .
دوزولردیک هامی کرسی یاشینا ،
سمور قایناردی بوغوقالخاردی .

آنام چوخ گنجده لر ائوه گلمزدی .
 سفرده اولاردی یایینان قیشی .
 سوزسوزده گلنده آدینا آنام ،
 دئیردی : «چول قوشو ، ییاهان داشی .

هر گنجده آنامی ، صبر ائله مدن ،
 قیله شور بامیزی توکوب یئیردیک .
 چوخ واخ باشیمیزی آتیب یاتاردیق ،
 بعضاده اوتوروب ناغیل دئیردیک .

آنامین مهربان ، حریفلی سسی ،
 ایندیده وار ، هله قولاغیمدادیر .
 شویملی ، وقارلی توقون سیماسی ،
 ائله بیل ، گوزومون قاباغیمدادیر .

بولود بویودو کجه ، عقل - کمالاچان دیتجه ، حیات و یاشایش اونوسیلکه لمگه باشلایر .
 استبداد نامورلارینین و حمسیرجه سینده تالانی ، ملکدارلار طرفیندن کاندلیلارین رحم سیرجه سینده
 استعماری و ظلم ، ستم بویوندوروغو آلتیندا ازیلدیگینی ، انسانلیق حقوقیندان محروم
 اولوند وقلارینی گورورکن ، هیجانا گلیر ، یئینیتدیم : «نه ایچون ؟ نه ایچون ؟ نه ایچون ؟»
 شواللاری جولانا گلیر .

۱۳۲۳ نجی ایله وجودا گلن آذر انقلابیندا فعال بیر صورتده شرکت ائلدیر .
 آذربایجان و کردستان خلقلری اسارت زنجیرلرینی یارچالایب ، آزادوشن بیر حیات قوردوقدا ،
 بولودوتندا اوره گی آچیلیر . بیل کی می دیله گلیر . چیچککنمکده اولان یئشی حیاتا نغمه لر
 قوشماغا باشلایر . لکن ، بو آزاد حیات اوزون سورمدی . منافعی خطرده دوشموغنلر شخور
 لاری و اونلارین جیره یئینلرین گوزلرینی قاماشدیردی . «تجزیه» دامقاسیله یئینیدن
 آذربایجان و کردستانلارینین آزادلیغینی بوغدولار . یئینیدن یاسغین ، قهرغین و تالان باشلاتدی .
 استبداد سوزشوم قانادلارینی اولکده گوردی . قارداش ایله ، قارداش قانی توکولدی .
 زندانلار دولدی . دار آغاچلاری قورولدی . ئولکه بیر مالم ائویته اچتوریلدی . اون مینلرله
 گناهسیر انسانلار سورگون اولوندو . وطن گلزار لیغلاریندا یایقوشلار اولاماغا ، اولاد
 لاری باش کوتوروب ، اوز یورت-یورالاریندان اوزاقلاشماغا ، غربت ائللرده فلاکت و
 بدبختلیکله گون کچیرتمگه باشلایرکن ، شاعرین سسی اوچالیر .

قارقیش زمانه نین قانونلارینا !
قارقیش اوره کلری آیینلارا !
قارقیش انسانلاری قنمه سالیب ،
بشر حقوقیندان دم وورانلارا !

کیمه دئمه لی یک دردیمیزی بیز ؟
«دیل بیلن» کیمدی ، «سوز آنلایان» کیمدی ؟
اسیر بیر ملت ، محکوم بیر ائله ،
قایغی چکن کیمدی ، آغلایان کیمدی ؟
دئیهرک ، خلقینین اوره ک سوزونو عالمه یئتیرمکه چالیشیر . بوشعدئیلیرکن ، طاغوت
رژیمینین نماینده لری ، باشدا اشرف پهلوی اولماقلا ، حقوق بشر جمعیتینین «بین الخلق
بیغینجاغیندا «بشر حقوقوندان دم وورورد ولارا !
«سهند» عمرو بویو استبداد ، ظلم - ستمه واسارته قارشى آمانسیر اولوبدور . بعضاً ،
دولموش قارا بولود کیمی ، گورلایب ، ایلدیریم کیمی شاخاراق :
دیلیمی دالیمدان چیخارتسالاردا ،
قوی قارداش دردیمی دئیم ، باری بیل .
گونئیندهن - قوزئییه ، شرقدن - غربه ،
هانسی خلقی گوردون بیزیم تک ذلیل ! ؟

ملی آزادلیقلار عصری اولسادا ،
لهر یترده ، هریاندا آدی بو عصرین .
نه ائتمک ؟ دنیالی بوغدا دوتسادا ،
کهلیگین روزیسی چینقیلدیر . همین ! . . .

بو شرف ، بو شوکت ، بو «قدرت» بو «شان» ،
هورا ، دوغرونداندا بیزه عار اولسون !
حیاتین آمانسیر بیر قانونی وار ،
تعصب سیز بیر ملت گرک خار اولسون !
بوسوزلردن اوخوجو اونویر ملتچی شوونیست کیمی تانیماسین . او ، اوز بومشله نی
یاخشى آیدیتلاشدیریر :

مەن دېمىرىم «دوستون ئۆاد داتام» مەن ،
دېمىرىم ئاتلىرىم-ئاتلىرىدىن باشىدى .
مەنمەن مەسلىكىمدە ، مەنمەن يولۇمدى :
مەنمەن ھامىيىسى دوستۇم-قارداشىدى .

باشقا بىر يىردە :

آنجاق بىر سۆزۈم وار :

مەندە انسانام ! . . .

دېلىم وار ، خەلقىم وار ، يوردۇم-يولۇم وار !
يىردىن چىخىنامىشام گۈبەلك كىمى ،
آدامام! علقىم وار ، ئاتلىم-اوپام وار .

قول ياراتمامىشام-ياراناندا مەن !
ھىچ كىسە اولمارام نە قول نە اسىر .
قورقۇلۇش عصرىدىن انسانا بو عصر ،
اسىر اولاتالاردا بوخوۋون كىسەر ! . . .

بو پارچالاردان آيدىن گۈرۈنۈركە ، شاعر اۋزى مەنمەن ظلم-ستىمدىن قورقۇلۇشۇنۇ
ۋ آزادلىغىنى طلب ائىدىگى كىمى ، بو تون دىيادا اولان خەلقلىرىدە اۋزۇنە دوستۇم-قارداش
بىلىر . «سەندە بىر خەلق شاعىرى اولاراق ، اۋزى يارادىچىلىقى ، تالانت واستىمەدايىلە آذربايجان
ادىبات خەزىنەسىنە ان قىممەتلى و اۋلۇمزا ئۇرلۇر وئىرە بىلدى . ھەر و شەرىپە پارلاق بىر اولدۇرۇ
كىمى بارلادى . او ، دىرىن گۈرۈشۈ بىر شاعر اولاراق ، اۋزى خەلقىنىن گۈرۈن گۈزۈ ، دوشۇنۇن
بىنى و دۇگۈن قىلى اولمۇشۇدۇر . وطنىنىن تالان ، خەلقىنىن اسارتدە قلاكت و بىدەختىلىكلە
ياشادىغىنى ، تارىخى ، مەدەنىيىتى تەرىپ و اشكار ائىدىلىدىگىنى ، وارلىغى چىككەندىگىنى
گۈردۈكچە ، آلولانئىب-شەمسەلنەركە ، آزادلىق ! . . . دىيە ، باغىرىپ ، اسارت زنجىرلىرىنى
چىتىپ ، پارچالاپ ، كىكىن قىلى ايلە مېارزە يوللارنى ايشىقلاندۇرىدى . او ، ياخشى
بىلىردى كى ، حىيات و ياشاماق حقيقە مەلىك اولماق اىستەين انسان ! گرەك جانىندان
كىچىسىن .

كىم دىر اۋلۇمدۇر جانان كىچىك ؟
بوئۇلۇمدىن دۇغۇر باشقا حىيات !
انسان ئۆز جانىندان كىچىكەسە دىمەك ،
ايدى حىياتا چاتارمى ؟ ھىيات ! . . .

دئيه، درين فلسفى گوروشلار خلقى قىلغى مبارزە چاغىرىر. بۇ گونالدىنمىش
 آزادلىق، اۆز جانىدىن كىچىك شەيدىلارنىڭ قانلارنىڭ مەھسۇلى دىگىلى...
 او، ياراتقىنى انقلابى ۋەلىرىك شەرلى ايله كفايتلىنىمىش. قىلغىم ئازى و
 ايسىكلارنى داھادا كىتىش و اساسلى بىر سورتىدە خلقىنى يىتىرىمك ايجون، خلقى قولكلىرىدا،
 توكنمۇزنىڭ اغىر ادبىياتىدا اۆز دوندۇرۇپ. «دە قورقۇد» داستانلارنىڭ الهام الراق،
 ادبىيات عالمىنى «سازىمىن سوزو» كىمى ئولمۇز و دەگىلى بىرائىر ياراتمىشىدۇر. «دە قورقۇد»
 داستانلارنى «سەند» بىن نظرىنى اۆزىنىڭ جەلپ ائىمەكى تصادفى دىگىل. بۇ كىتابدا ان بۇ كىسك
 انسانلىق سەفت و دوغۇلارنى اۆزىنىڭ دوتىمۇشۇر. ھەربىي گۇتۇرسى، اۆزىدا ئانا مەھبىتى،
 ئانا قايمىسى، پاك سىۋىكى، قادىنلىغا احترام، وطنە باغلىلىق، مردانەلىك و آزاد حىيات
 گۇرۇشلارنى ان گۇزۇل و جانلى بىر سورتىدە جەلپلەنىر. «سەند» بۇلاردا ان الهام الراق،
 ھەر داستان بىن باشلانغىچىدا يازدىقى [مونولوق] و سوتۇندا كى [پرولوگ]دا اۆز دىيا
 گۇرۇشلارنى درين فلسفى ئادەلەتلىك، آزادلىق و شىن آرزۇلارنى سۇزايىچى لىرى ايلامقە
 كىرىر. خلقىمىزى، «تەپ گۇز» كىمى قان ايجىنلار ايله مبارزە چاغىرىر.

«سەند» و اونون ياراتقىلىقى حەقىقەتدە دائىمىي و اونو اولدۇرغۇ كىمى تاللىماق
 ايجون اثرلىرىنى دريندىن مطالعە ائىمەك لازىمدۇر. شاعر «سازىمىن سوزو» اثرىنىڭ بىر مەتەن
 كىمى، حىياتىن درىنلىكلارنىڭ جوماراق، خلقى اۆزىنى تاللىماق، سۇندۇرۇلۇش مىللى شەۋرى
 اوياتماق، قارائىلىقلاردا شەۋل آختاراراق- آزادلىق و مبارزە يوللارنى كىچىككە نشان
 وئىرگە چاللىشىر. بەزىدا، اونا ئىلە گىلىركى، ھەشۇ: حىيات، طەيىت حەتتا انسانلارنىڭ درين
 بوخۇيا دالىمىش. دىيانىن خىرىنى- شىرىنى آتمىشلار:

كىچىككىن قوينىدا قارلى داغلار،

سانكى ابدى بىر بوخۇيا باتمىش.

دەرەلەر، تەلەر، مەشەلەر، باغلار،

دوتيانىن خىرىنى- شىرىنى آتمىش.

باشقا بىر يىردە:

انسان حەقىقىتى ايتىرەن گوندن،

باشى داشدان- داشا دىگەر ھەر زمان.

سەادت جىرائى قاچىر اۋنۇندىن،

سەلدىرىم يوللاردا قالىر سىرگىردان.

آزيب اۆزلىگۈندىن ايىگىن دوشىدە ،
 قورت كىمى ، اۆزۈنۈن قانىنى ايچىر .
 اۆزۈنۈن آختارىر بىلىم ئىزدەن ؟ ...
 چاليلار ، تىكانلار آياغىن بىچىر .
 چاشمىش ، يولۇنۈن ايىرىمىش ، مىدراتىنى يابانچىلار قاپشۇرىپ ،
 خەلق ، بابالارىدىن مردانەلىكلىرىنى اۆزلىرىنە چىكىمەك ،
 ازل گۈندىن قەرىمانلىق ،
 مردانەلىك ، قوچاقلىق ،
 وطنىمىن - ائىللىرىمىن ،
 آسماننىلار ياناشىدۇر .

دۈغرىدەندا ھەر ائىمانلىق ،
 فخرى اولان سىجىلەر ،
 بو ائىللىرىن - اوبالارىن ،
 ائىكىز تاي بىر قارداشلىدۇر .

داھا سوترا :

ھەر دىردىن دۈاسىن آختارماق گىرەك .
 نە چىخارىپىخلىپ ، زارىلدا ماقدان ؟
 تالاشسىز قوللارىن قوتى اوماز ،
 يول كىتىدە چاتماز مقەدە انسان .

سحرى آختاران كىچەدىن قورخماز .
 آلىزام اليمە تىلاش عىياسىن ،
 اگر كۆيدىن شىرە قطران ياغسادا ،
 اوزوب ، كىچەلىيم ظلمت درياسىن .

گورۇندۇگۈكىمى ، شاعر اۆزەندىنە چاتماق .
 جانىدىن كىچەگى دە لازىم بىلىر .

شاعر ، «قاراجىق چوبان» داستانىنىڭ گىرىش بېشىدە ، قاراڭلىق ، دارغىلماقتا آوارا ،
 سىرگىدان كۆمگۈزەگىلىپ بىر ايشىقلىغا چىقىر .
 بۇردا تۈز - تورپاق باسمىش بىر كىتابخانا ،
 كۆنە بىر كىتاب اۈنۈن نۇزۇنىنى اۆزۈنە جەلپ ائىدۇر .
 اۈنۈ اۈخۇدۇتجا ، شاعرىن خىيال

قوشوقاندا آچاراق، گۆيلره قالغىر. داغلار، دۈلەر آشراق نھايت، گىلىپ اوغوزا ئىللىرى
چىغىر. دۈدلى شاعر، اورە گىنى ائىلراتاسى «دەدە قورقودا» آچىر:

زماندىر يىزلەر قىلغى گۆز اگىپ .

پولاد اوزقىلىنچلار قىندا پاسلانىپ .

شاھباز آيغىرلار يى كىيىپ .

جدالار اگىلىپ ، كىندىر اوفانىپ .

اودالار تالانىپ ، ائولر يىخىلىپ ،

مرد ايگىدلر تولوب ، اورەك داغلانىپ .

حصارلار آلىنىپ ، اوردو پاسىلىپ ،

دوداقلار تىكىلىپ ، قوللار باغلانىپ .

آلتونلۇبان ائولر تالانا كىدىپ ،

اٲويىسى كىچە كوچەدە ياتىر .

يوز بالىتاسى كىمى جومرد ايگىدلر ،

ديوارلار دىيىندە پورتاغال ساتىر .

والا... اورە گىنى دۈدە سالان، ھىچ كىسە آچا بىلمەين سۆزلۈينى يىرەيدىر «دەدە

قورقود» ا دئىر. اوندان مىدد اىستەير. او، دانىشدىقچا، ائلىن-ئىلچە يىلنى ماتىمات،

خىرت ايجرىسىندە اونا باخىر. جوابىندا:

اوغول ! نىە مىندن ھىمت اىستەرسىن ؟

تورھاق اسىرىنىن اىندە نە وار ؟

ھەر عاشىقىن بىش گون دورانى واردير .

ھەر عصرىن ئوزونون يىر «قورقود» وار .

باشقا يىر يىردە:

آتائىن آدىنى باتىران اوغول ،

آتائىن يوردوندا قالماسا ائىى دىر .

ايگىدە-ايگىدلىك ، ناموس ، عار گىرەك !

ناموسوز اوغوللار اولماسا ائىى دىر .

بىللەلىكلە، شاعر، ھەر فرد ويا ملتىن ئوزونە مىتكى اولماغىنى، ئوز مىلى ناموس و

شرىندىن اوزو دقاق ائىمەلى اولدۇغونو ايرەلى سورور. بو يىر واقعيت دىر. اۆز گەلردىن

كەڭ اومماق غلظدەر.

«بەكىل اوغلو عمران» داستاينىڭ باشلانغۇچىدا، شاعىرىن خىيال طىرلانى پىشە
چوشماق، قانداقچىر. او، وارلىغىن-ھاياتىن مەلۇملىق باشاچماق، زىماتى بىر قىسە
اوخشاتماق، ھەممە ئىشەك نەھەت پىشە ئىشە. ۋاقىتى تىزە باشلاپراق ،
مەن گۆردەگۈم دۇنيادا ،
ھەر شى ئاشكار ، آيدىندىر .
گۈننى ۋاردىر ، ایشىق ۋار .

انسانلار ھەكۈم دگىل ،
چىچەك آچىر ، بار ۋە ئىشە .
ھاياتىدا نۇرۇق ئالەر .

انسانلىق ۋار ، دوستلۇق ۋار .
شۈكى ۋار ، مەھبەت ۋار .
مەن گۆردەگۈم دۇنيادا .

شاعر ئوزو ايجون بىر عالم پارادىپ، اونون دۇنياسىدا آزادلىق ۋار. شۈكى و
مەھبەت اوردا ھەكۈم سورور. انسانلار قايسىسىدەر. آنچاق، او، بوشن ھاياتى آزادلىقى
ئوزو ايجون آختارمىر.

مەن تەك ئوزوم دگىلم ،
خەلقىمىن ، ائللارمىن
تېشى مەن ايلان سورور .

ھەر قىلىم چىرىپتاركن ،
كۆكسۈمدە بىر اورەك يۈخ ،
مىليون اورەك چىرىپتار .

مەن او كەتگەنكى ،
دۇنيادا ھايات آدلى
شەھەر ۋورولموشام .

يانسامدا ، ياكيم يوخدور ،

ازلدىن بو سودادا ،

يانماغا دوغولموشام !

او، بىر خالق شاعرى اولاراق، وطنىنى آزاد، خلقىنى خوشبخت گورمك ايستەيدى.
انسوس!... كه آمانسىز اولوم اونو، آزادلىغىن ايلك بهاريندا بىزدن آيردى. «سهند»
«ساوالان»، «حيدر بابا داغلارينين اتكلى لاله»، ياشمىش دولدوغو، ككلىكلى قاققيلدا دىغى،
بىلىرى جەجە باشلادىغى زمان؛ او بۇيوك انساني، شعر و ادب شاهينى بىزدن آيردى.
قاپناپ-قالغان شعر بولاغىنى قوروتدو.

آنچاق، او، ئولمەيپ! آلويلاندىردىغى شعر و هنر مشعلى ايله ئوزواچون بىر
ابدیت يارادىپ.

«شاعرىن عالمى ئولمز، اوناعالمده زوال يوخ!»

دئىن بۇيوك شهر يارىن دندىگى كىمىدىر. او، وطن و آزادلىق اوغروندا ايشىق
سالاراق، شمع كىمى اريسمده، خلقىن اورە كىندە هميشە ليك ياشا ياق، عاشىقلارين سازىندا،
خائىندە لرین نواسينده ياد انديله جكدىر.

«سهند»-«شهر يارا» يازدىغى نامه سينده:

داغلارى قوباراق، دره لر دولسون ،

كۆپوكلو چاپلارى جالبياق دوزه ،

ياشارسين قوروموش كوللارين كۆكو ،

زميلر گۆز ، كۆيه تىكمە سين بلكه .

«سهند» ده گل آچسين ، «حيدر بابا» دا ،

اوزرىنده چادير قورسون 'شهر يارا' .

ياخاق چىچكلەنن يوردا ، شعر يازاق .

شاعرده بختيار ، شاعرده بختيار .

دئيه، آرزولادىغى آزادلىق باغيتىن يارىنى درمك اولما قىمت اولمادى. بو بىزىم
ايچون يامان بىر نىسكىل، ساغالماز بىر يارا اولدو.

او، هله اون ايل بولندان قاباق يازدىغى شعره ئوز آرزو و ايستكلىرىنى ترنم
اتمىكده، ظلم، ستم سارايلارينين داغىلاجاغىنا اينانيردى. آزادلىق چارچىسى كىمى،
كلە جكدن مۆده وئىرەرك:

شاعریم | سوزومو غربته سالما |

قولاق آس ، دلیادا گور بیر نه سسیدیر .

باغریوی سیخماسین آتیلان توپلار ،

قهریلان زنجیردیر ، میشان قفسدیر . دئیر .

«سهند» ۱۳۵۸-نجی ایله فروردین آیین ۲۱-نده گنجده ساعت ایکیده قلب خسته

لیکیندن، ایدی اولاراق حیاته گوز یومدو. اونون نولوسو خالقیمیز ایچون ملی بیر ماتم،

ادلیاتیمیز اوچون یتری دولماز بیر ایتمگی اولدو.

گنجعلی صباحی

تولمیش اولور جدمیز ۱۱-نجی صابین راسا قیداک دوزیش لری تاپین

دوز	یالیش	۴	۵
کلب	کلب	۲۰	۵۵
کلب	کلب	۲۲	۵۹
وینف	حدیث	۲	۶۱
سندک	مسندک	۱۰	۶۱
مسندک	مسندک	۱۴	۶۱
المی	ایمین	۱۶	۶۱
سلطان دلدین	سلطان پیرلری	۲۱	۶۱
منجی	جمن	۲۱	۶۱
ارلدو غوا	ارلدو غوا	۲۵	۶۱
قره عاتین	قره عاتین	۲۶	۶۱
و اکی	و ایلان	۱۲	۶۲
یاردن	یمن	۱۶	۶۲
دک	دل	۱۶	۶۲
جود	جود	۲۶	۶۲
دختی	دختی	۲۲	۶۳
طلال الدین	طلال الدین	۵	۶۲
توشان	توشان	۱۲	۶۵
زنانی	تانی	۵	۶۶
عمر مس	عمر مس	۲۲	۶۶
بیرک	شعری	۲۲	۶۶
یوناندا	یوناندا	۲۰	۶۳

سەند آدلى بولود

سەند سوراق آلدېقجامن
خىيال آتېنامىنرکن
دويغو چاھار اولوب كەدەر
دويغولارا دالدىقجامن
ان علوى يوكسك ليكلەر
چاتار اوللام، كۆروب سنى،
اۆلمز اولان ائل عاشىقى،
خالقىنا، وورغون كەدەنى،
گەلىپ اۆز اۆزومە، بېردن
گۆرەرم كى، قەلبىمدە سەن،
بودا، بېر سېر دېر آنجاق
كى، چىچەكلر آچىلاندا
خوش عطىرلر ساچىلاندا
ھەر باھار
يولدان يىتىشىندە
سەيلە بېرگە گلېر
بىلىرم، داغلى سەند
بىلىدىرحتى سەن،
جەنت اعلادە دايانماز روھون
چونكى اۆز يوردونا، اۆز خالقينا،
چوخ وورغونودون.
اى سەندا
اولكرىمىز نېيە سى تىز باتدىن؟

بىزى سىن آغلايدىن
سىن او پاك،
دويغولار ايله كىلىپ
غلبىتە چاتىدىن چاتىدىن

ايندى آنجاق.....
بىر ايل اۆتتى
بىلە ھەر كۈن، ھەر آن
يۈزلىك
كۈشىپ سىر اۆتتى،
روھوموز، دويغوموز
اي سەند!
كۆركى، نەجە يازمالى ۋاقتىدىر!
چونكى داھا
طالعىن، دۇنوب سەن
دويغولار بىن ياساق دىگىل،
گىلىلەمە گىلىلەمە،
طالعىنى.

چونكى داھا
كۈچىشىدىن، سۆز آچماغىن، ياساق دىگىل،
گەجكەن دانىشماغىن، ياساق دىگىل،
اۆلۈپ دىن-دىن،
دويغولار بىن، آغرىلار بىن
شەر آدىنا خەلقە يىتتىر!
آل قەلەمە مەنە يۈكۈن
ياز اۆلۈپ بۇ سۆزلىرى
سۆيە اۆلۈپ بەغىلىرى
اۆلۈپ كەتتى
قايتار اۆلۈپ مەنە دولۇ سۆزلىرى
دەنى!

قايت اول سەدە ئۆزۈن!
ھى آخىنىپ كەتتە، ساقىن،
سۆيەلە اون، بىرچە داياڭ
قونما يوقولدىڭ، اوقولا
دۇن ئۆزۈنە، يودوزبول

يازكى، اويماسىن، اويماسىن،
ياد ئىلىنە، ياد سۆزۈنە
ياز باشا سال!
قايتار اونو
دوغما ئىلىلە، ئۆزۈنە

دور اورەكى داغلى سەند!
داغلايوين مرھىمىدەر
بو آزادلىق، بو انقلاب
ياندى باغرىم اولدو خراب...
آماكى، حىف.....
ئەلەك آدلى بو ناكىشى
ئۆز ايشىنى ترسە كۆرەر
سەرايىمى الدن آلا
ھوش داواسىن سونرا وئەر
بىز كەتتە بو دونيادان
دەيلىمەمىش سۆز قالاجاق
آنا يوردا، دوغما ئىلە
ايكى باخار كۆز قالاجاق
داغلى سەند سەن دە چوخ،
دەيلىمەمىش سۆزۈن قالىپ
ايندى كرك تۆكۈلىدى
قەلىمىن، دور كىمى سۆز،
چون داھا بوخدورتە كۆز.

دور ای سهندا گلیب باهار
گلییدی، یاز

دور ائلیوه سن گنه یازا

دور ائلیدن آزانلارین

ائل ایتیریب

باد لارایله آشانلارین

دوغرو بولون چاشمالارین

توت قولونو گتیر ائله؛

دوغما ائله، شیرین دیله

اؤزون دئییب سؤیله دیگین

«منیم الیمدن بو گلر»

منی آی یازیقی ائلداشیم

«کشمیشینله ائدم تانیش»

«باش اوجا یاشاماق ایسته سن اگر»

«یاخ گور بابالارین نجه یاشارمیش»

یاخچی ییلیر دوغما ائلین

منین الیمدن بو گلر

یاخ کی، بوگون ائل داشیمیز، قارداشیمیز

چوخو گتدیب نوز که بولا

چوخ اؤزونو یاشقالاریندا آرایان

بولو ایتیمش اؤزو آواره قالان،

کیسه لری،

توت، اؤزینی، گؤستر اونا

دئی

بو اؤزون سن،

بو بابان!

چیکینله نیب معنا یوگون

آشیلماز زروه، آشماغین

یاساق دگیل، یاساق دگیل.

دوغما ائله شعر آدینا،
 اینجی، تۆکۈپ، دور، قوشماغین،
 یاساق دگیل، یاساق دگیل،
 یشرە-گۈیە، سیغیشمايان،
 ائل سۆزۈمۈز یشردە قالیب
 دۇرد یانییمیز
 دانیشمامیش، دئیلمەمیش،
 یازیلمامیش، سۆزلر آلیب.
 دور ای سەند!
 سەن بو ائله ورغونیدین
 بیلکی ائلین سئویر سنی
 «حمزة اوف» دئدیکلرین
 او، دویدوغون، دوشوندوگون
 سۆزلری کی، دئیتمەدین
 شعرلرین، تاتریسی نین رسولونا
 دئدیکلرین یادیمدادیر
 سەن آه چکیب
 دئدین بئله
 «دیلیم باغلی اولماسایدی»
 اورەك داغلی اولماسایدی
 یازیم، یاساق اولماسایدی
 وارلیغیمیلە هر سۆزۈم،
 سازیم، یاساق اولماسایدی.
 دوغما ائلی ھارا یلاردیم
 ھایدی-ھایدی
 ایگید «بابام کوروغلونون
 قیر آتیلا»
 «قارداش سنی قارشیلاردیم»
 «قورقوت دەدم قوپوزوندا»
 بویونو اوخشار، چالاردیم
 آمانئدیم، دانیشدیغین،

دوینغولارین، ایسته‌دیگین،

هر دئدیگین

اگر.....

اولدو

باغیریم آغریلارلا دولدو

دینله سهندا

بونویقین ائله آنجاق،

مقصدینی توشلامیشیق،

جیللره اویمامیشیق

تهران فروردین ۱۳۵۹ ح-م- (ساوالان)

ت-پیرهاشمی

سهنددن بیر خاطره

اوگون آیلیق پیغینه جا قیمیز بیزده ایدی، مجلس احساس دیزینه چئوریلیمیشدی،
دوستلاردو یغورۇ یالرینه دالمیشدیلار؛ سهندین احساسی هامودان آرتیق آشیب داشیردی.
ابراهیم پورین زخمه لری مازین تئلرینی دیلندیریردی، والهین سسی انسانی
ملکوته آپاریردی.

سهند ابراهیم پوردان ایسته دی (ای وطنیم آذربایجان) مارشین چال سین.
ابراهیم پورسازین تئلرینی تیره دیب آهنگی فضایه یایدی؛ سهند مارشین شعرینی
اوخوماغا باشلادی، باشقالاردا اونا قوشولدیلار:

ای وطنیم آذربایجان
آدلی-سانلی کئچمیشین وار

ای وطنیم آذربایجان
آدلی-سانلی کئچمیشین وار

آزادلیغین بایراغیسان
افتخارلی کئچمیشین وار
سن سن بیزه نعمت و ثرهن
یاشا-یاشا آذربایجان

قوجا شرقین چراغیسان
تاریخ بویونجا یادگار
سن سن بیزه آنا وطن
سن سن بیزه روح و روان

مارش بیتدی، سکوت بیر آن مجلسه حکم سوردی، هره بیر یاندا یورغون کیمی
اوتوروب، گاهدا ایکی-ایکی پیچیلدا شیردیلار.
منده سهندین یاتیندا اوتوردوم فکریمده بیر مناسب مطلب دالیجا گزیردیم که سهند
ایله او باره ده دانیشام... چوخدان فکریمی مشغول ائدهن بیر سورغو یادیم دوشدی،

اوسۇال بوايدى كەسەند كىتابىن (چوبان حسن) ە تقدىم ائتمىشىدى وچوبان حستىن توصىفەندە
بىللە يازمىشىدى:

«چاغىردىغىم قهرمانىمىن تىپىك سىجىلەرنى جانلى وزمانىمىز، اويغون شىكلەدە آنىجاق
ستىن اىگىت سىماندا، اوتوروب-دوروشوندا، دوشونوب-دانىشىغوندا تاپىدىغىم اىچون
بو پوئمانى سە تقدىم ائدىرم.»
من فكر لىشىزدىم: بو كىمدىر كەسەند چاغىردىغى قهرمانى تىن سىجىلەرنى اونون
سىماسىندا تاپىر؟

سەندىن چاغىردىغى قهرمان ان جوانمرد، ان عدالتپەرور، ان شىھامت و شىجاعتە
مالك اولو بىر انساندىر.

مثلا بىرىزدە سەند چاغىردىغى قهرمانىن سىجىلەرنى بىللە سايىر:

عصرلردن، عصرلرە،
السىزلىرى تالامايان،
توپوردىگىن يالامايان،
دىللرىنە يالان گىلمز،
حق يولوندا ان اوز چىوئىرمز،
ظلمكارا بويون اگىمز،
دالىسىنى دشمن گۇرمز،
دىشى اسلان، توچ اىگىتلىر،
بوتورپاقتا، بو دياردا،
قاقلان كىمى بو واسالمىش،
جىداسىنى پىرە چالمىش.

خلاصە سەندىن قهرمانى اولماق، يا اونون قهرمانىنا اوخشاماق آسان ايش دگىلىدىر.
اونا گۇرە سەندىن دوروشىدوم چوبان حسن كىمدىر كە كىتابىنى اونا تقدىم ائدىمىس؟
مهربانجا گولوم سەيىب دئدى: بىر گون گل بىزە من چوبان حستى سە تانىتىدىرىم.
بو گوروشىدن سونرا سەندىن سفرلىرى چوخالدى، اغلب مراخەدە ايدى، اونا گورە
سەند اىلە گۇروشلىرىمىز آز اولدى، آرادا بىر گۇروشىندە دە دورەسى دوليدى، دانىشماغا
او قدر سۇز اولوردى كە من چوبان حسن حقىندە دانىشا بىلمىردىم.
بىر گون روزنامەدە بىرشى گۇزومە چارپىدى توجەمىز اوندان كىچىدىم، اما اضطراب
روحىمى بۇرودى. يىنىدىن قايدىم روزنامەنىن او يىرىن اوخودوم يازمىشىدى:
«سەند، شاعر مىلى آذربايجان درگىشت.»

صون

غلامحسین بیگدلی

سەند اولرمى؟

دئىملار «سەند» اۇلۇپ، يالان سوز دور بو خبر
آدى ابدىتە قووشان مگر اولر؟
هئىچ اۇلوم وار سوروشون سئوآل وئرين جهاننا
خلق يولوندا جانينى قربان وئرن انسانا؟
«هئىچ اولرمى سۇيله يين، سئوآل وئرين جهاننا»
جانينى قربان وئرن عزيز آذربايجانا؟
اۇلموشدور دئمك اولار ميزجه بئله انسانا
دوغما آنايوردو ايچون آليشانا يانانا؟
يوخ «سەند» اۇلموييدير، ياشاير آراميزدا
ينەدە اودۇگوشور ييزيم اۇن سيراميزدا...
اۇلوم الين قوروسون قيردين بئله بوداغى
قوشا دايانميش ايدى اونونلا سەند داغى
ديملر بو اۇلومدن سايسيز گنج لر قوجالدى
ائىل-اوبائين نالهسى آسمانا اوچالدى
اونون و اختسيز اۇلومو اورگلر داغلادى
داغ، داش، چؤل، دره، تبه ياماجلاردا آغلادى
سەند باشى آغاردى، ساوالان هاراي سالدى
دنيوز، مئشه، چاي، چمن يامان پيس گونە قالدى
بنۇشه گۇي گئيندى ياسمن ياساباتدى
بو ياس بو ماتم اوگون كائناتى آغلادتى...

ئىشىتىدىم اولان گونۇ بولۇدلار چاخناشمىشىدى
 اۆلئە گۆي كىشەنەپ، اولدۇزلار آغلاشمىشىدى
 او، دوغۇلدوغۇ گونۇن شىمەشك كىمى چاخمىشىدى
 وطن دىشمەنلىرىنى ياندۇرمىشىدى ياخمىشىدى
 اونون فەكرى، امالى ھەدە الھام وئەن
 بىزى دە اۆزۈكىمى اۆن جىھەنە گۆندىن
 امللىرى ياشايىر ياشيا جاقىدىر ھە
 ابدى ياشاياجاق «بولۇد» عمللىرى ايلە
 او «سازمىن سۆزۈ» ايلە ياتمىشلارنى اوياتتى
 حىفكە، يارى يولدا اۆزۈ ابدى ياتتى...
 بولۇدلار تەك گورلايان يەنە دە گورلو ياجاق
 اوكتەسە دە آمالى، اثرلىرى قالاجاق
 «سەند» اولكر اولدۇزۇ، دان اولدۇزۇ ايدى شاعر
 ياتمايىپ اولدۇزۇموز اوركلىردە ياشايىر
 شاعر ائىل اوچون ياتتى، او جىھەدە داياتتى
 شاعرە اۆلۈم يۈخدور دىمە اۆلۈب آماندى
 دىمە اۆلۈب دور «سەند» دىرىدىر ياشايىر او،
 يەنە دە ائىل-اوبائىن غەم يۈكۈن داشايىر او.
 تەقدىركە، دىياوار «سەند» دە قالاجا قدىر
 سەند داغى ايلە شاعر قوشايا شياجا قدىر
 ائىل ايچىنىدە بىر سۆز وار دوشۇندۇرور او منى:-
 «نەچە قىرە قوپارلار ياردىندىن اۆلەنى»
 نەچە قىرە قويدولار گۆرە سەن شاعر سىنى
 خەلق اودونا ياتاننى، يورد دىندىن اۆلەنى
 نەچە قىيىدىن اى فەلك كەن بورۇدون اونا
 اۆلۈم ھىچ ياراشاردى خەلقىن بۆيۈك اوغلونا

ای سهند!

ای سهند اۆلمگیوه اینانمیرام،
اینانارسام یانارام، ارییب قورسانارام.
گۆرکی، منی یانانمیرام
دون گئجه گورلی هؤکورتیله ائشیتدیم، داغلار
اودلارین باغرینا باسمیش
چوخ اورکدن آغلار
او جامسله بالادئیین مەلەدی،
هریانی ناله سسی بورگە لەدی
وا سهندیم دییه اود یوردو بوتون تیتره یەرک
چیگننی چوخ برک آتدی
سرسیشیب بیرجه سوروشدوم کی، نه یر؟
دئدی، یاندم کی، سهندیم یاتدی
اولکریم تئز باتدی
اینانا ییلمیرم آنجاق
بونه دهشت، بونه یاس؟
اینانیم سؤندی چیراق؟
صمدیم چون بوغولاندا، یئنە وار ایدی سهند،
یاس دوتوب شهرهامی کند
گۆرگلیر باشه نەلر
وای منە، وای ائلیمە،
وای بونه دهشتلی خبر
اینانا ییلمیرم آنجاق
اینانارسام یانارام

ياقارام جيز قانارام
 ائليمه باخ كي، شججه گوللر آچيب
 قره قيش، قورخو، قاچيب
 آي آمان بولمپاسان
 شعرلرين گول آچاجاق
 هر يثره عطرين ساچاجاق
 بونو بيل شعر يوين هر يارپاغى
 دوشمان بوغاچاق
 هر كيچيك مصرعه عى ديوان دوغاچاق
 من دئيرديم
 قوزى اود يوردو بؤيوك ورغونووار،
 بولودوم واردى سهنديم ائليمين ورغونودير.
 سنى يوردوندا ائلين بيرجه ياتارداغ تانيير
 چونكى ياندين ائليوه، يورديواسن
 واي مبه، واي ائليمه گورنه آغير غملى خبر
 باشيما گلدى نه نلر

ح.م. (ساوالان) ۲۱ فروردين ۱۳۵۸

ستارخانین تفنگی

تبریزین قوینوندان چوخ ایگید چیخیب ،
آنچاق اوجالمامیش ستارخان کیمی .
تاریخین صفحہ سین ورقلہ بیر-بیر ،
اوخی هر خطینی بیر داستان کیمی .
اوندا آی دا واردیر ، اولدوزدا واردیر ،
سینہ می نقشہ لی آسمان کیمی .
یوخ ، دشمن دئمہ سین : «اؤلوبدی سردار» ،
اونون کؤکسوندہ کی اورہ ک بیزده دیر .
یاناشی دورمورسا بوگون بیزیمله ،
اونون گؤتور دوگی تفنگ بیزده دیر .

بالاش آذر اوغلی

تفسیر البیان ترکی

بیزه گلن یازیلار

مقاله‌ای همراه نامه‌ی زیر از حضرت آیت‌اله عبداله مجتهدی مدرس حوزه علمیه قم رسیده که عیناً درج میشود. ضمن تشکر از علاقه و توجه ایشان بااستحضار میرسانیم که در شماره‌های گذشته مجله وارلیق نیز از معارف و معارف اسلامی بهخصوص آنچه بقلم و زبان آذربایجانی بوده درج شده است بعنوان مثال میتوان از شرح حال و اشعار مرحوم مقدس اردبیلی و شمس تبریزی و مقاله‌ی تاثیر تمدن اسلام در پیدایش تمدن غرب نام برد. امیدواریم علاقه و توجه آیت اله مجتهدی بزبان و فرهنگ آذربایجان موجب توجه و علاقه‌ی بیشتر علمای آذربایجانی بمجله وارلیق گردد.

نامه و مقاله‌ای از حضرت آیت اله

عبداله مجتهدی از قم

بسمه تعالی

هیئت تحریریه محترم مجله وارلیق

بعد از سلام امیدوارم از ادبیات اسلامی آذربایجان نیز در مجله یادی بفرمائید. اگر مطالعه دقیق شود ادبیات آذربایجان بشدت تحت تاثیر اسلام بوده و نباید این ارثیه حفظ و تعمیم و بنسل آینده تحویل شود. ضمناً از کتب اسلامی که بزبان ترکی در ایران چاپ میشود در مجله‌تان یسادی بکنید مثلاً تفسیر البیان مصمم مولی‌زاده شکوی و کنزالمصابذب قمری گلزار حسینی از طرف علمای آذربایجان در قم افست شده است. اینک مختصری در باره تفسیر البیان نوشته و جهت چاپ در مجله محترم میفرستم.

والسلام علیکم ورحمة الله الاحقر عبداله مجتهدی ۵۸/۱۱/۲۶

بسمه تعالی

تفسیر البیان ترکی یا کتاب البیان فی تفسیر القرآن، قرآن مجیدین آذربایجان تورک دیلینده ترجمه و تفسیری دیر. بو ترجمه مرحوم شیخ الاسلام محمدحسن مولی شکوی نین اثری دیر، و آذربایجانین گؤزکملی دینی و ادبی کتابلاریندان ساییلار. ایلك دفعه ۱۳۲۶ قمری ده قوزی (جنوبی) آذربایجاندا چاپ اولونموشدور. بو کتاب قرآن شریفی خلقین اؤزدیلمیسه یازیلاراق اوزاماندا دوزگون دینین و اسلامین یاییلماسینا آذربایجاندا بؤیوک کمک ائدیپ و ایراندادا تورک دیلی دانیشان خلقین طرفیندن گنیش صورتده قارشیلانمیشدی. حتی مرحوم شهیدی دن روایت دیر که شیخ محمد خیابانی بو کتابین چاپینا مقدماتی فراهم ائتمیشدیر که شهادتی ایله بو مهم فریضه اسلامیه ده یاددان چیخدی، تا اینکه انقلاب اسلامیندن سوئرا بو کتاب آذربایجان علماسینین طرفیندن قم شهرینده یثنی دن طبعه یئتیشدی، و تبریزده صابری کتابخانه سیندن یاییلدی.

بو کتاب هم ترجمه هم تفسیر دیر. تفسیرده معتبر تفسیرلر و فقه کتابلاری نین بعضی سی مثلاً: مجمع البیان، صافی، فخر رازی، قاضی بیضاوی، جلالین ابی السعود مورد استفاده قرار توتوب موجز لیغینا رغماً معتبر بیر تفسیر ساییلاییلیر.

مترجم و مفسر بیر آیدین اولاراق قرآن شریفی عموم مسلمانلارا یئتیرمک ایچون اوزمانین مرتجع لرینین فکرینده رغماً، که قرآن تورک دیلینده ترجمه و تفسیرینی انحراف ییلر دیلر، مصحف شریفی آذری تورکجه سینده چئوریپ اؤزونه بوايشده یارویاورتاها یاراق حتی طبعی و تصحیح ده اونون اؤز طرفیندن انجام تاپدی. مرحوم مترجم و مفسرین غرضی بومهم ایشدن ائله که اؤز تفسیرین مقدمه سینده یازیر قرانی و اونون مفهومونی توده لر ایچینده یایماقدیر: «دین قردش لرینین حضور ینه کمال عجز و انکسار نه عرض ائدیر که جمیع موعظه و نصیحت لرین اشرفی و قصه لرین افضل ی کلام اله شریفدر. اما عرب لغتی ایله اولماغینا گؤره تورک قردش لر اونین ظاهر معنی سین ی درک ائتمکدن عاجز، اوندی یازیلان احکام دین واللهمین باشقا فرمایشلرین مضمونیندن بیخبردرلر هر چند ظاهر آیه اوخونوراما معنی سی معلوم اولمور... بو سببه ایسته دیم هم دینلریمه خدمت ائتمک ایچون قرآن شریفی ترجمه ائدم اونوع مختصر و آسان عبادت لر ایله که جزئی سواد ی اولان مؤمن قردش لر آسانلیقیله فهم ائده لر.»

آیه لرین ترجمه سی ایکی دیرناق (» «) آراسیندا یازیلیپ، و تفسیرلر ایکی دیرناق ائشیگینده یازیلمیشدیر، نمونه:

سورە ئىبى لەھب (۵) آیە در مەككە نازل اولوب

بسم الله الرحمن الرحيم

۱- تبت يدا ابي لهب و تب. ۲- ما اغنى عنه ماله و ما كسب.

۳- سيمىلى نارا ذات لهب. ۴- و امراته حمالة الحطب.

۵- فى جند ها حبل من مسد.

بىر گون حضرت پىغمبىر صفا داغىغا چىخوب سەلىندى يا صباحاه: عرب آراسىندا غىرىبە
ايش اولان وقتدە بو سۆزى دئىردىلەر و خلق جمع اولاردى حضرتىن بو سۆزونى ائشيدىپ
خلق جمع اولدىلر حضرت بىوردى كە اكر من سىزە دئيم كە بو داغىن دالىندە دشمن وار آخشام
يا صباح سىزە حملة ائدە جكدىر آيامنىم سۆزىمى ائشيدىپ قبول ائدرسىنيز يا نە دئدىلر بلى
حضرت بوىوردى من اللهين پىغمبرىم سىزى قورخوزورم اللهين عذابىلە اكر اونا ايمان
كتورمىه سىنيز ابولهب دئدى (تبارك) ائله بىزى بو سۆزدن اوتىرى جمع ائدوبىسن پس بو
سورە نازل اولدى:

۱- «سینسین ابولہبین ایکی الری» و خیردن اوزاق اولسون نئجه كە كسیلیمیش
شخصین نفعدن الی چىخار یا اینكه ابولہبین اللى قطع اولسون او زمانكه پىغمبرى
سنگسار ائدردى او حضرت خلقى الله طرفینه دعوت ائدن وقتدە «و حال آنكه هلاك اولویدر»
دنیا و آخرت نعمتلىرىدن الی چىخوب اما اۆزى بىلمیور. ۲- «اونین مالى و كسب
ائدیكى دولتى» اللهین عذابى «اوندن دفع ائەدى». ۳- «تیزلىك ایلە پئتىشر او
اوده كە شعله و زبانه صاحبی در». ۴- «و اونین عورتى» ام جمیل ايسو سفیانین
باجىسى «اودون گۆتورندى» تىكان و داشى گۆتوروب جمع ائدوب حضرتىن يولىنە تۆكوردىكە
اونین اياغىغا باتسون یا اینكه حضرتلە خلق آراسىندە تماملق ائدردى و عداوت او دىنى
ياندیراردى نئجه نامى اودون داشیانه تشبیه ائدرلر. ۵- «اونین بو ينىندا خرما
ليغیندان ایپ واردى» اودون داشیماغایا اینكه قیامتده بوینونه زنجیر اورولار یتیمیش ذراع
اوزونلیغینده.

-(بايراميز مبارک)-

گئدوب قيش موسمی بايرام يئتیشدی
يازین آیدین هواسی خوش نسیمی
کوگل ایستر گزه باغ و چمنده
دیریلدر انسانین روحون گزنده

اسر وعده یثلی باشلار یاغیشلار
اوچاندا دسته دسته گؤگده قوشلار
طبیعت گؤسته رر بیر آیری میما
دییه ر انسان، اویان غفلتده یاتما!

بهارین عطرین آل سن ده جوانلاش،
آزادلیق فصلی، آزادلیق بهاری،
باخ، هریان گؤگ چمن الوان چیچکلر،
اورک شاد اول ثمر وئردی دیلکلر.

اثلیم، ایللربوی شانون اوچالسون!
بو ملی بایرامیز اولسون مبارک!
ظفر تاپسین وطن-اؤلکم صاغ اولسون!
داماغوز چاغ، اوزوز دائم آغ اولسون!
حوت ۱۳۵۸ ضلامحسین آب نار

عالم قوجالیر

«قوجالیر کن کیشی عالم ده اونونلا قوجالیر»
کئچر عمری کیشینین درد-غمی آرتیر اوچالیر.
دوشور الدن عصاسی بئل بوکولور قد اگیلیر
دویماییر دونیا مالیندان قوجا قورد تک آچالیر.
بودنی دونیا یا باخ یوخسول-و-وارلی طانیماز
خلقین عمرون توکه دیر چرخ فلک دن باج آلیر.
بو قوجا دونیانین اویمایاراماز ایشلرینه
صینه دیریر جام جمی عاد و ثموددان تاج آلیر.
هر پثره قویسان آیاق گؤزدی (گؤزدور) قولاخ، قاشدی قاباق،
اؤلدورور هامینی. یارب عجب عالم قوجالیر!

سیدهدایت اله نورآذر

کتابچیلاردا

آذربایجان ادبیات تاریخینه بیر باخیش - بیرینجی جلد، یازان: دوکتور جواد هیئت نوروزبایرام عرقه سینده چاپدان چیخدی. بو کتاب اوخوجوی ایلک چاغلاردان عصریمیزین باشینا قدر ائلیمیزین بؤیوک شاعر و یازیچیلاری ایله تانیش ائدی. کتاب بیر عمومی مقدمه ایله باشلاییر بیر ده تورکجه و فارسجا اولاراق. دایلمیزین تاریخینه قیصا بیر باخیش عنوانی آلتیندا لزومی معلوماتی احتوا ائدی. اثر ۱۹۰ صفیهدیر و صون صحیفه سی الفبا صیرامی ایله چتین کلمه لرین ایضاح و معناسینا مخصوصدور.

(حیات فاجعه لریندن) آدلی بیر کتاب - یازان: گنجعلی صباحی، خبر آلدیغیمیزا گؤره بو حکایه لر مجموعه سی یاخیندا چاپدان چیخا جاقدیر. صباحی نی بیزیم اوخوجولار تانیلار و اونون اولکی حکایه لری «قارتال» گؤردوکی تقدیر و قبول لایققدیر.

کتابچیلاردا

«می خواهم ترکی آذربایجانى یاد بگيرم»

بورادا. گؤزوموزه ایلیشه ن بیر کیچیک درس کتابیندان سئوینجه بحث ائده جگیز. بیزیم ان چوخ محتاج اولدوغوموز نشریاتدا بوتیلدن در. ظلمت دؤرینده بیزی الفباسیز و سوادسیز بیراخالار: بیزیم اؤز دیلیمزده سوادسیز اولدوغوموزی باشیمیزا وورماق گستاخلیغینی دا چکینمهدن گؤستر دیلر. باش وظیفه میزدیلمیزی تش و گؤزل او گرنمک، بیر-بیریمیزله بو دیلده یازماقدیر (بو ایسل تبریکلریمیزی آنا دیلینده یازماغی هئچ دوشونمئدوئوزمی؟). دیلیمیزده یازماق و اوخوماق بعضی لری ایچون گئنه چتین گلیرسه

موجود درس کتاب لاریندان فایدا لانا قدا یو باینامالی ییق. اؤ گره نمه لی بیک، اؤ گره نمه لی بیک!... باهانا تا چاق دا گئت. گنده داها چتین ل شیر. هله ایندی تازا بیر کتاب دا کؤمه گه کلدی: «می خواهم ترکی آذربایجانی یاد بگیرم» یا خود «آذری تورکجه سی ئو گرنیرم» (بیزیم رسم الخطه ایله: آذری تورکجه اؤ گره لیرم). بو کتاب اؤزونه خاص مه تودلا اوج

۱- تألیف آقای عباس اشراقی، چاپ اول، انتشارات شمس تبریز، پاییز ۵۸ قیمت ۱۰۰ ریال ۹۳ صحیفه.

بؤلگوده تورکجه میزی علی الخصوص یاشیلار ایچون- سرعتله اؤ گره تمکنده در. بیرینجی قسمتده چوخ لسزوملی تورکجه کلمه لر ۹۰ تصویر و صحیفه لرین آلتیندا کی فارسجا ترجمه لرین یاردیمی ایله تفهیم ائدیلیلر.

بوقسمتین قالان طرفیندن اوخوجی ۱۸ درسده (۱۶-نجی درسدن ۳۳-نجی درس قدر) گؤزل بیر اسلوبلا یازیلیمیش پارچالارلا قارشیلایمیش. کتابین ایکینجی بؤلگوسونده مکالمه لر واردیلر. اوچونجی و صون قسمتده ایسه ییغجام و آنلاشیر بیر دیل بیلگیسی (دستور زبان) اجمالی گتیریلیمیشدیر.

کتابین خصوصیتلریندن بیری، (عرب و فارسجا) «دخیل» کلمه لری تلفظ ائدیلمدیگی کیمی یازماسی در:

کتاب (درس ۱۱)، ثوریا (درس ۱۲)، حمام، هاوا، کاغید (درس ۱۴)، مهربان (درس ۱۵)، باخچا (درس ۱۸)، موساییقه (درس ۲۰)، اوفسوق (درس ۲۷)، پیقمبر، صاحب، ظولم، خالق (درس ۳۲)، صیفر (صفحه ۴۶)، کیرا (صفحه ۴۷)، رسیت (صفحه ۴۹)، ساعات، باهار (صحیفه ۵۲)، سالام (صحیفه ۹۱) کیمی.

لکن «غرور» و «طغیان» (درس ۳۲) «غرور» و «طوغیان» شکلینه گیرمه میشدر. بیزیم بوباره ده تعقیب ائتدیگیمیز اصول داها معتدل دیر؛ نئجه که مثلاً کتاب، دگیل «کتاب»، مهربان، دگیل «مهربان» یازدیغیمیز حالدا «ساعات»، «هاوا»، «باهار» و «گول» ی قبول ائدیریک؛ بونا مقابل «موساییقه» و «پیقمبر» هئچ عادت ائتمه دیگیمز شکیللردیر.

آذری تورکجه کلمه لرین یازیلیشیندا دقتی چکن بیر پارا نقطه لروار. بعضی سؤزلرین مختلف شکیللرده کلدیگینی گؤروروک.

مثلاً: قاشدیق-دویدیم- (درس ۱۸) و قاچماق-دویدن- (صحیفه ۶۳ ده). و یا خود ایچین-برای- (درس: ۱۹) و اوچون-برای- (صحیفه ۶۴ دا). صحیفه ۴۴ ده «چوق ساق اولوز-اولونوز» و صحیفه ۴۹ دا «چوخ ساغ اولون» یازیلیمیشدیر؛ «چوخ» و «ساغ» کلمه لری ترجیح ائدیلمه لیدر؛ البته عنعنه و تاریخی سیبلری و بعضی املاء قاعده لارینا گؤره «صاغ» دا یازیلاییلیر.

اروپائی دخیل کلمه لر ایسه بیر نئجه سؤزدن عبارتدیر:

دۆكتور (درس ۱۹) هوتل (صحيفه ۴۷) و بيليط (صحيفه ۴۹).

ايك كلمه حقيقتده ايكي املاء شاكلى ممكن: عربلرين يازديغي كيمي «دكتور» و يا خود عرب خطى رايچ اولدوغى آذربايجاندا، قديملرده كي جاري قاعده اوزره «دوقتور».

«دكتر» شاكينه ياخينليغي اوزوندن، «دكتور» دن ديليميزه

اويغون املاسى «دوقتور» مناسب گورونور سده قديم املاء شاكينين ده لهينده دليللر موجود دور.

«بيليت» ين ايسه «ط» حرفينين اكثر آ قالين مصوتلره گلدیگيندن، «بيليط» شاكينه ترجيحي وار. اوروپايي كلمه لرین كسره لرینين فتحه كيمي معامله گورمه سي اسكيدن قبول ائديلميش بير قاعده در، بونا گوره قرانسز جادا «ه» نين ده تلفظه ايديلمه ديگي جهتله تور كچه ده «اوتل» يازيلردی، كلمه نين عربجه شاكلى «اوتپل» دير؛ بورادا بيز «هوتل» املاسيني مرجع گورمكده بيلك.

مؤلف، آذرى تور كچه سوزلرين صونونداكى «د» لرى رايچ تلفظه تابع اولاراق «ت» يازماقدادر: سوت (درس ۱۶)، موساييقه نى اوتموشدو (درس ۲۰)، بولوتسوز گنج (درس ۲۹)، آرموت (صحيفه ۵۰). ايندى شمال آذربايجاندا فونه تيك الفبا ايشله ديلمه سينه رغما بوجور كلمه لرین اصل شكيللرى ترجيح ائديلير.

سود، بولود، آرمود، البته تور كچه ده توتولان بول بونون تام عكسينه دير. بونوع كلمه لرى تك ومستقل حاللريندا «سرت» صامتله يازيرلار و آنجاق تعريف حاليندا اولار «يوموشاق» صامتله گؤستريرلر.

بیر نتیجه كچيك نقطه يه ده اشارت ائتمك لازيمدير: «بیر قاش قاريز» ين (صحيفه ۵۱)، ادبي ديلمه «بیر قاچ قاريز»، «قوهون» دن (صحيفه ۵۰)، «قوون» يا خود «قاوون»، «آغشام» ين (صحيفه ۵۲)، «آخشام»، «سندە نين»، «دە» بورادا «هم» معناسيندا (درس ۱۶) «سن ده»، «نويرونيرم» (كتابين آديندا) و «اويره نيرم» ين (درس ۲۲ ده)، «اؤگره نيرم»، «آلن» ين (صحيفه ۴۸) «آلين»، «چييين» ين (صحيفه ۴۸) «چيگين».

۲- بورادا «گ» يثرينه «ى» يازيلماسيندا اصرار وارسا، اولماسا، آسان اوخونماسي ايچون «چى يين» شاكلى داها اويغون اولار.

يازيلماسى داها مقبولدور. بورادا (صحيفه ۵۶ ده كئچن) «يانقين» ين دا «يانغين» شاكلى داها ياخشيدير.

حرفلرين اتصالي (ياپيشماسى) باره ده بونى ذكر ائتمكده فايده وار: تور كچه ده شكيلچيلر (اكيلر يا سوندلر) ين دال-دالا كلمه سي، ديلين ايجاييدير؛ بونا گوره اوخوناقلى اولماسى ايچون حرفلرى-يخصوص اوزونجا كلمه لرده-آييرماغييمير مناسب اولار.

مثال: گلممك، گتتميشم (صحيفه ۸۸)، گتتملييم، گتتمليسن، گتتمليييك، گتتمليسيش.

(صەھىفە ۷۶)، گۇرمەشش آدم (صەھىفە ۹۰) يىرىنە، سىرايلىك: گلمەسك، گىتمەمىش، گىتمەلىم، گىتمەلىس، گىتمەلىيىك، گىتمەلىسىنىز، گۇرمەشش آدم شەكىللىرى داھا آماندىر. آقاي عباس اشراقى نىن بواثرى اوستونده، اهميت و دگەرىنە نظر آمفصلا دوردوق. مۇلف، اثرىنى بۇيوك بىر نۇقلا حاضر لامىشدىر.

كىچىك كىچىك پارچالار، تىازە دىل اۇگرە نىلرىن باشا دوشە جىكلىرى قىدر سادە اولمالارېنا رىغما كۇزل، آھنگلى و دويغولودور. مىثالا ۲۷ - نىجى درس اوخوجويىا بىر شىعرانطباعىنى وئىرىر؛ و دىنىزدە آچىلان سحرىن جاذب بىرتابلو سونى كۇزلر اۇنونە سرىر. بۇ كىتاب خلقىمىزە و دىلىمىزى شونلرە كۇزل بىر نوروز ھەدىەسى دىر.

ح-ن

آقاي عباس مەھيارىن، يازدىغى (تورقانلى عاشىق عباس) آدىندا و آقاي رحىم جادنىكونون يازدىغى (قلى مىن مىسى) آدىلى بىر منظوم ماقالە اردىبەشت صابى مىزدا چىخا جاقدر.

«تېرېز» شەرىئەت كىچىسى سۆزلۈك مەناسى

صحيفه ۳ مصرع ۱۴	ده سوسلەش-بىزە نىمىش	«	«
۱۶	ده اۋگۈنەركلىك-داقتخار اندەرك	«	«
۱۶	ده سۈي كەمەش-تەكىد وئرمىش	«	«
۱۸	ده كۈگسۈم-سېنەم	«	«
۳۵	ده پارلادى-پارىلدادى	«	«
۵۴	ده تەلەك-خەتەر	«	«
۵۹	ده يۈكەلدى-اۋچالدى	«	«
۶۵	ده زىگىن-وارلى غنى	«	«
۷۱	ده كىتابلىق-كىتابخانى	«	«
۸۵	ده اينجى-مىرواريد	«	«
۸۷	ده اولو-بۈيۈك-عظمتلى	«	«
۸۹	ده يىلىك-يىل	«	«
۸۹	ده استون-اغللى	«	«
۹۴	ده يورومەسى-يوروشى	«	«
۹۵	ده سورگون-تەبىئەت	«	«
۱۳۲	ده آرتىق يىتەر-آرتىق كالىدەر	«	«
۱۶۹	ده عصرىمىزىن عىرقە سىندەم-عصرىمىزدىن بىر آرقاباق	«	«
۱۷۱	ده سىغماز-يىشلىمەيدىن	«	«
۱۷۹	ده ساردى-سارىدى دولادى	«	«
۱۸۵	ده اوغروندار يولوندا خاھىش	«	«
	حەرىكەت-تەبىئەت	«	«

تۈجۈھ

- ۱- خىواسىتازان اشتراكى مى تۈۋەندە مەبلەغ آيونىمان سالىيائە (۸۵۰ رىيالى) را از تەزىكىتىن شەبە ھەرىكەت از يانكىھا بىھساب شىمارە ۲۱۶۳ بانك مىلى ايران (شەبە دارىيوش خىيابان بىھان) بىھاريز نەمەندە و ۷۵۵۵ آترا بىھىمە ئىشائى خۇدبەادىن مەجلە (خىيابان مەھلى-كۈچە بىدى-شەمارە ۱۷ - تەھران) ارسل فرمايدە .
- ۲- شەمارەھى گەشتە مەجلە وارلىق را وھمچىن مەجموعە شەمارەھى سال اول زايە ھۆرەت نەك جەلە كىتاب مى تۈۋەندە از كىتابفروشىھى ھى مەقابىل دىنشگاہ تەھران تەبىئە نەمەندە .

